

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 5

Årgång 63

2008

Foto Stig Green

Profilen - Göran Söderström
berättare och inspiratör

Sidan 18

Stationshuset i Nossebro
väl värt ett besök. Sidan 5

Ifrågasätt och omvärdera
uppmanade arkeologen. Sidan 14

Foto: Aina Lindborg

HKH Kronprinsessan Victoria Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Innehåll

Några ord från förbundsordföranden.....	3
Tankar i tiden.....	4
Diplomater på Essungaträffen	5
Bohuslänningar försvarar Västergötland.....	7
Vårgårda och Herrljunga kommunvapen	8
Från lakeså till tvättmaskin.....	10
Larvs Hembygdsförening 50 år.....	12
Öxnevallasoldaten Nordstierna	13
"Full" krigsberedskap i Värmlandsskogarna .	14
Krutrök, fattiga riddare och kloka gummor .	15
Eken som flyttade E20	16
Profilen - Göran Söderström	17
Fornminnen i Sätla.....	19
Hänt på bögda	20
Medalj med fördröjning	22
Stationshuset i Nossebro - väl värt ett besök	24
Gullhönan spårlost borta	25
Läsvärt i korthet.....	26
Vann Oden i Kungslena?.....	28
Ifrågasätt och omvärdera	30
Från foten på spaden till spaken vid fåtöljen	32

För redigering/layout svarar Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, Vårgårda, och tidningen trycks hos Rydins Tryckeri AB, Nossebro.

Utgivningstider är 22-28 febr, 15-21 apr, 24-30 juni, 24-30 aug, 20-25 okt, 20-25 nov.

Senaste manusdag 6 veckor före utgivning.

Hemsida: www.hembygd.se/vastergotland

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.

Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 63

Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2008 120:- Plusgiro 8 57 59-9

Redaktionsgrupp: Roland Antehag, Lilla Mjölse-
redsv 9, 466 95 Sollebrunn, tel 0322/402 55,
E-post: roland.antehag@telia.com

Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, 447 93
Vårgårda, tel 0322/66 10 26

E-post: vbn.red@tele2.se

Hans Menzing, ansvarig utgivare, Marumstorget
1, 532 32 Skara, tel 0511/12643,

E-post: hans.menzing@telia.com

Övriga i redaktionskommittén:

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmestad, 465 97
Nossebro, tel 0512/531 50,

E-post: tb.bygg-tjanst@telia.com

Eva Bergström Hyenstrand, Carl von Linnés väg
2, Skultorp, 541 55 Skövde, telefon 0500 - 43 30
13, E-post: hyenstrand@hotmail.com

Stig Green, Fjällrosv 1, 516 32 Dalsjöfors, telefon
033 - 10 15 85, E-post: stig.green@bornet.net.

Förbundsordförande: Eva Bergström Hyenstrand,
Förbundskassör: Hugo Isaksson, Björkeborg 6950,
523 92 Timmele. Telefon 0321 - 300 01

E-post hugo.isaksson25@hotmail.com .

Kanslist: Eva Mann, Västergötlands Hembygds-
förbund, Box 15, 534 21 Vara, tel 0512/10550
fax 0512/339 42, bost. 0511/37 03 30, Plusgiro 8
57 59-9, Kansliets E-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Författarna i denna skrift är själva ansvariga för
innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller
sig rätten att korta och redigera insänt material.
Om inget annat anges, är artikelförfattaren också
fotograf. Bidrag till tidningen och tips mottas
tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och
böcker som önskas anmälda. De flesta texter och
bilder publiceras på vår hemsida. Insända texter
och bilder anses som godkända för publicering på
vår hemsida.

ISSN 0346-4954

Några ord från förbundsordföranden

Eva
Bergström Hyenstrand
Förbundsordförande

Vi västgötar älskar vårt landskap i all dess mångfald, natur, historia, konst och traditioner. Här finns outtömliga tillgångar att utforska och vårda, näraliggande och självklara. Men man skall inte förutsätta att människor utanför vårt landskap ser det på samma sätt. För många är nog landskapet nämligen perifert – någotsomman passerar på väg till annat. Landskapets rikedom och unika egenskaper exponeras genom omfattande turistreklam, men detta är kanske inte tillräckligt.

Som bekant arbetar Västergötlands Hembygdsförbund för att platåbergens område i centrala Västergötland skall utses till världsarv. Med världsarv menas en byggnad, en plats eller ett område så värdefullt att det är omistligt för mänskligheten. Inom FN har UNESCO ansvaret att placera objekt på världsarvslistan, som nu omfattar 851 platser eller områden, fördelade över hela världen. Ett världsarv kan vara skapat av människan (kultur) eller övervägande opåverkat (natur). Det kan också bestå av kombination kultur – natur. I Sverige finns nu 14 världsarv, till exempel Falu koppargruva, Drottningholm och Södra Ölands odlingslandskap. Ett väl förberett förslag bereds av Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet, sedan kan det lämnas till Regeringen för eventuellt överlämnande till UNESCO för prövning.

Centrala Västergötlands platåbergslandskap har på alla sätt egenskaper värdiga ett världsarv. Topografi och växtlighet tillsammans ger fantastiska skönhetsvärden och stor artrikedom. Att människan i bortåt tio tusen år har verkat här har resulterat i en unikt stor mängd förhistoriska fornlämningar, därtill kyrkor och borgar. Väsentliga drag i Sveriges historia har formats här och mot europeisk bakgrund. Jordbrukslandskapet visar både kontinuitet och förändring.

Världsarvskommittén samlad. Från vänster: Carl-Erik Gabrielsson, Aina Lindborg, Mona Lorentzson, Vanja Wallemyr, Hugo Isaksson, Eva Bergström Hyenstrand, Lars-Erik Kullenwall, Jan Lindholm, Bengt Lindborg och Dag Ahlenius. Hans Menzing saknas på bilden.

Platåbergslandskapet och dess kulturlämningar är väl skyddat på flera sätt genom lagstiftning och reservat. Möjligen innebär detta en viss splittring på olika ansvarstagare. Ett mer samlat grepp kan behövas. Man kan fråga sig om skydds- och vårdåtgärder, sprungna ur dagens och gårdagens behov, är tillräckliga för framtiden. Dagens energi- och miljödebatt antyder att tillgångarna i Västergötlands platåbergslandskap är ellers snabbt kan bli åtråvärda. Bergen utgör texen en enorm färskvattenreservoar. Alunskiffens innehåll av uran och andra mineraler är väl kända och gång efter annan ansöker internationella företag om att få provborra.

Som världsarv skulle området bli internationellt känt. Dess unika tillgångar skulle kunna få ett starkare skydd. Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap visar att ett framgångsrikt jordbruk liksom andra näringar mycket väl kan bedrivas i ett världsarvsområde.

VHF:s första utkast till ansökan om världsarv har lämnats till berörda kommuner, länsstyrelse, Västergötlands museum, Skarastift samt Västergötlands Fornminnesförening. Reaktionerna är övervägande positiva med uppmaning till fördjupat arbete. Hittills har arbetet gjorts helt ideellt, men ändå har VHF haft vissa kostnader. Finansiering av fortsatt arbete måste säkras. Vårt mål är ju att centrala Västergötlands platåbergslandskap skall få det internationella erkännande det förtjänar!

Eva Bergström Hyenstrand

Tankar i tiden . . .

Ann-Britt Boman är ordförande i Fristads Hembygdsförening.

Hembygdsförening – vilka tankar och associationer väcker det ordet? Samla gamla föremål, leva som förr i tiden. . . . Ja, visst är det viktigt att dokumentera det som försvinner, men det kan göras på många sätt. Med varje människa som går bort försvinner en värld med alla erfarenheter och minnen hos den människan. När allt går så fort, glömmer vi också fort dem som levat före oss. I glömskans tid blir dokumentationen än viktigare. Spela in intervjuer eller skriv ner minnen, innan det är för sent!

Men att bevara kulturarvet och dokumentera får inte vara det enda. Hembygdsföreningarna behöver samsammanbindande länkar mellan nu och då, som forum för sammanhang, överblick och reflexioner. Ett träd måste ha rötter för att stå stadigt i framtiden.

Hembygdsföreningarna får inte isolera sig från det

som händer i nutiden. Det är viktigt att ha kontakter med det som finns i samhället runt omkring. Kanske kan man ha gemensamma arrangemang med idrottsföreningar, kanske kan man inbjuda skolklasser och lärare att ta del av det som hembygdsföreningen kan visa och erbjuda. Ofta blir det ringar på vattnet, flera personer blir intresserade och nya idéer kommer fram. Det är ibland bra, ommankan få perspektiv på verksamheten från personer som kan se den utifrån.

Man behöver visst inte vara född i socknen för att engagera sig i en hembygdsförening. Det är alltid roligare att bo på en plats, om vi vet något om den. Om vi sätter namn på ting och företeelser omkring oss och vet något om dem, blir världen begripligare, och då skapas känslan av meningsfullhet och sammanhang, som är så viktig för vår livskvalitet. Detta kan gälla resor till nya platser, växter och djur omkring oss eller som i vårt fall hembygden och dess historia. Att vara nyfiken är i många fall en god egenskap.

I Sverige bor det många människor med rötter i andra länder. De vill på samma sätt ta vara på sina rötter för att få begriplighet i den nya omvälvande värld som de hamnat i. Lika som hembygdsföreningarna kämpar de olika invandrarföreningarna, t ex de kurdiska och bosniska föreningarna, med frågan hur man får ungdomar

intresserade av kulturarv och rötter. Hur kan vi mötas? Genom att ha god kunskap om sin egen kultur kan man bättre förstå andra kulturer. Det okända blir inte bara konstigt, utan man kan göra jämförelser. Ofta finns det mer likheter än skillnader, för den gamla bondekulturen är sig ganska lik över hela världen. När jag har visat museiföremål för människor från andra länder, kommer ofta repliken: "En sådan hade vi också". Det kan gälla både jordbruksredskap och husgeråd. Skillnaden mellan generationer kan ibland vara mycket större än

mellan kulturer, inte minst när det gäller livsstil och värderingar.

Hembygdentillhör oss alla. Hembygdsföreningarna vill visa på den möjlighet detta ger att berika vårt liv.

Ann-Britt Boman

Det är ibland bra om man kan få perspektiv på verksamheten från personer som kan se den utifrån.

Diplomater på Essungaträffen

Unga Diplomater. Rebecka Claesson, Pernilla Palm, Ronelly Ondsie och Alexandra Sardelliis var med på Essungaträffen och tog emot diplom och prispeng för en gott resultat i Västgötabygdens fototävling 2008.

Foto Mats Rosqvist, NLT

Hönsmamman och hennes små kycklingar ängslade de yngsta besökarna.

Grälleklubben finns alltid med på Essungadagen.

Den 61:a Västgötaträffen i Essunga avverkades traditionsenligt första söndagen i augusti. Västergötlands henbygdsförbund och Studieförbundet stod som arrangörer, medan Essungahembygdsföreningsvarade för de praktiska arrangemangen. Det blev ett heldagsprogram som krävde både lunch och kaffeservering.

Redan på söndagsförmiddagen var det utställningar av olika slag. Grälleklubben kom med Fergusontrak-

Polisbil modell äldre med sökarljus och saftblandare på taket.

torer men även bilar och andra veteranfordon visades upp. Bygdens egen son Lars Aggestam, Göteborg, hade konstvernissage och visade oljemålningar. Han hade även skänkt förstapriset till konstlotteriet. Förr och nu i hemmet var temat för Essungaföreningens egen utställning. Musikgudstjänst hölls i Essunga kyrka med predikan av församlingens förre kyrkoherde numer kontraktsprosten i Väne Håkan Dafgård, Vänersborg, och medverkan av King Edward musik från Alingsås.

Senare på eftermiddagen blev det traditionsenligt uppvisning av Essunga folkdanslag. Årets gästföreläsare var förre rektorn Nils Zanders, Kungälv. Soppa, tvål och frälsning kallade han sitt kåseri, som handlade om hans sexton år på barnhem.

Västgötabygden hade prisutdelning för fototävlingen bland gymnasieungdomar på temat Våren i min hembygd. Sex ungdomar, alla tjejer, var fotokunniga och glada pristagare. Fyra av dessa kunde motta sina priser på plats. En mindre penningssumma, ett diplom samt Västgötabygden resten av 2008 och 2009 utgjorde priset till var och en. De vinnande bilderna finns publicerade i Västgötabygden nr 4- 2008.

Ingemar Lundgren

Diplom till Ingemar Lundgren och Börje Rahm

Två uppskattade medarbetare inom hembygdsrörelsen fick motta Västergötlands Hembygdsförbunds diplom vid Essungaträffen den 3 augusti. Hembygdsförbundets ordförande Eva Bergström Hyenstrand förrättade diplomutdelningen

Ingemar Lundgren har under många år hjälpt Essunga

Västgötabygden 5:08

Äldre Diplomater. Börje Rahm och Ingemar Lundgren hedrades med diplom för ett gott arbete.

Hembygdsförening med att dokumentera dess verksamhet i skrift, på foton och film. Han har senast sammanställt reportagen i Västgötabygden om Essungaträffen till en skrift. "En ovärderlig medarbetare som utan att vara medlem gör mycket nytta för oss," säger Essungas ordförande Kerstin Nilsson.

Börje Rahm har tillhört styrelsen i Essunga Hembygdsförening i 14 år, de senaste åren som vice ordförande. "Hantillhörgruppen arbetare, som håller våra byggnader i gott skick," säger Kerstin Nilsson. "Han kan fixa det mesta och ställer alltid upp, när något behöver göras. Inte mångordig men mångkunnig."

Roland Antehag

Postmiss

Fören rad av Västgötabygdens prenumeranter i Mullsjöområdet blev sommaren inte sig lik. Man fick inte Västgötabygden nummer 3 i sin brevlåda. Men alla tidningarna hade lämnat tryckeriet. Vad som hände tidningarna till Mullsjö och trakterna däromkring har Postens utredning inte kunnat klarlägga. Men Posten tog sitt ansvar och har ersatt Hembygdsförbundet på ett generöst sätt. Vi hoppas att alla nu har fått sin tidning. Om inte, ring till Eva på kansliet, 0512 - 105 50, säkrast på torsdagar, så skickar hon en tidning.

Bohuslänningar försvarar Västergötlands gränser

Bohus fästning i Kungälv byggdes 1308 som en gränzburg mot Västergötland, och tack vare sitt strategiska läge på Bagaholmen, där älven delar sig i två grenar, kunde borgen behärska handeln på Göta älv. Bohus slott väckte alltifrån sin tillkomst både för-

Bohus fästning. Bilden är taget från Bohusbron mot "Norge".

argelse och fruktan i Västergötland. I år firar fästningen 700-årsjubileum. Jämnt halva tiden har fästningen varit en norsk gränzburg, och jämnt halva tiden, eller 350 år, har fästningen liksom övriga Bohuslän tillhört Sverige. Undersinas sistabelägringar 1676 och 1678 var fästningen ett viktigt värn för Västergötland.

Omväxlande populärvetenskap

Det finns mycket att berätta, och föreningen Kungälv Museum Vänner har firat 700-årsjubileet med att ge ut en bok: Bohus fästning 700 år: Antologi utgiven av Föreningen Kungälv Museum Vänner till jubileet 2008. Redaktör: Kenneth Gustafson (2008, 220 sidor, rikt illustrerad). Undersju århundraden hinner åtskillighända, och historien kring Bohus är dessutom förhållandevis väldokumenterad. Läsningen är mycket omväxlande, och innehållet är huvudsakligen populärvetenskapligt. Man vill föra ut till en historieintresserad allmänhet en del av den rika kunskap som finns.

Skårdals Skate

Från västgötsk synvinkel är Erik Hedbergs 34 sidor långa kapitel med överskriften "Skårdals Skate: Norsk enklav på älvens svenska sida" mest intressant och fullt tillräcklig anledning till att boken bör räknas till västgöta litteraturen. Mitt för Bohus och öster om älven ligger Skårdals Skate (Bohus och Norra Surte), som tillhörde Norge. Hedberg påvisar, att detta innebar att en del av Västergötland hörde till Norge. År 1463 och 1485 sägs Skårdal höra till Nödinge socken och Ale härad. Skårdal tillhörde således en västgötsk socken och ett västgötskt härad. År 1476 och 1483 ställer danskarna i utsikt att återställa

Skårdalsenklaven till Sverige, om den nordiska unionen åter genomfördes. Så skedde dock inte. Enklaven kom senare att överföras till Kungälv socken och Västra Hisings härad. Redan på 1640-talet återfördes den dock till Nödinge församling på västgötasidan och 1888 till

Nödinge kommun på västgötasidan.

Älven är gräns

Källorna visar, som Hedberg påpekar, att Skårdal var en del av Västergötland. Denna del har infogats i det norska riket och administrativt knutits till en bohuslänsk socken och ett bohuslänskt härad. Älven gjordes dock gällande som skiljelinje, och Skårdal återfördes administrativt till Västergötland.

Alltifrån 1997 har Lantmäteriverket på sina kartor dragit landskapsgränsen så, att Bohus och Norra Surte, gamla Skårdals Skate, är en del av landskapet Bohuslän. Erik Hedberg protesterar med eftertryck mot denna gränsdragning: "Ovannämnda kommentarer visar, att det bara finns en korrekt slutsats, Bohus och Norra Surte tillhör landskapet Västergötland."

Vi finner alltså, att en bohusläning försvarar Västergötlands gränser, och det är kanske inte så märkligt. Göta älv är en naturlig gräns. Ännu idag talar bohuslänningarna om östra sidan som "svenska sidan", och västgötarna kallar västra sidan för "baggensidan" – fastän 350 år har förgått sedan Bohuslän tillhörde Norge! På bägge sidor av Göta älv ser man alltså älven som den naturliga gränsen. Ingenting kan bättre visa Bohus fästnings betydelse än förhållandet att följdverkningarna av gränsfästets inflytande än idag kan välla oss västgötar förtret och besvär. Men denna gång har vi bohuslänningarna på vår sida. Nu är älven enbart en geografisk skiljelinje, inte en gräns mellan människor, som har olika uppfattningar och intressen.

Text Lars Gahrn
Foto Kerstin Einarsson

Vårgårda kommunvapen nytt men traditionsbundet

Söndagen den 17 maj 1953 invigde Vårgårda kommun sitt nya kommunvapen. Festligheterna ägde rum på den gamla exercisplatsen Tånga Hed. Cirka 4 000 personer av kommunens cirka 8 600 innevånare var på plats när landshövdingen Arvid Richert överlämnade kommunens vapenteckning och kommunflagga.

Vid den stora kommunreformen 1952 bildades Vårgårda kommun av 18 socknar. Det hade funnits en rad olika förslag på kommunbildningar i området, men när riksdagens beslut kom blev den en stor överraskning. Det mest uppseendeväckande var att Närunga pastorat som låg i Gäsene härad skulle bilda en kommunal enhet med ett antal socknar i Kullings härad. I gamla tidningsreferat kan man läsa om den oro som fanns hos både politiker och befolkning om hur man skulle kunna enas i olika frågor med så olika bakgrund.

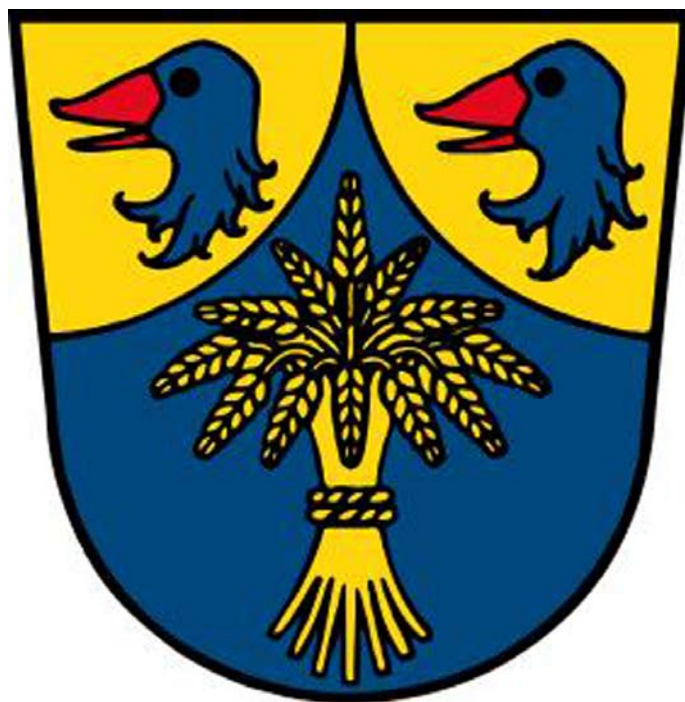
Även under den stora folkfesten på Tånga Hed framskymtar fortfarande oron i både kommunfullmäktiges ordförande doktor Bror Söderbergs och landshövding Richerts högtidstal.

En av socknarna, Bälinge, överfördes 1955 till Alingsås kommun. Bälinge borna har baranågrakilometer in till Alingsås centrum, men nästan två mil till Vårgårda centrum.

Bygdesymbolerna i Vårgårdavapnet

Uno Lindgren, sekreterare i Svenska kommunalheraldiska institutet var en av gästerna som medverkade under dagen.

Han erinrade inledningsvis om att kommunala vapen och sigill har en 700-årig tradition inom svenskt samhällsliv. Heraldiska symboler för bygder och orter i vårt land förekom redan under Birger Jarls tid och det äldsta stadsvapnet i Norden är Kalmar stads vapen från 1247 - 1269. Den norske konungen Håkan Magnusson tilldelade år 1305 invånarna i Ragunda i Jämtland ett

sigill och 1437 fick Malmö stad sitt nuvarande vapen fastställt i ett av Erik av Pommern utfärdat vapenbrev som ännu finns i behåll. Det är närmast urhandlingar från medeltiden som man påträffar de äldsta sigillerna för de bygder varav Vårgårda nya storkommun bildades. Vid upproret mot Erik XIV år 1568 svär präster och bönder i Kullings och Gäsene härad hertig Johan tro och lydnad och bekräftade detta med sina häradssigill.

Bland andra kända urkundersom vid

denna tid beseglats med sigillerna för Kullings och Gäsene märkas den vid 1569 års riksdag i Stockholm avgivna trohetsförsäkran till Johan III, vårt lands äldsta bevarande riksdagsbeslut, samt beivringen av Älvsborgs lösen efter freden i Stettin 1571.

I fråga om sitt innehåll är de äldre sigillerna för Kullings härad så kallade bokstavssigill med begynnelsebokstaven i häradets namn i krönt sköld. Det äldsta sigillet har dessutom årtal 1563. Först år 1756 skaffar sig Kullings härad ett mera heraldiskt betonat sigill, visande i en krönt blå sköld en av en framräckt hand hållen sädeskarve såsom symbol för bygdens främsta näringsgren jordbruket. Gäsene har i sina olika sigill ett så kallat talande vapen, en gås, hänsyftande på häradets namn, som ansetts beteckna betesplats för gäss.

Det är med utgångspunkt från dessa symboler som kommunalheraldiska institutet utformat förslaget till kommunvapen. De i den nya storkommunen ingående delarna av Kullings härad är i vapnet representerade av kärven medan de delar, som tillförts kommunen från Gäsene härad symboliseras av två gåshuvuden, en av heraldiska skäl företagen omskrivning av den gamla bygdesymbolen.

Leif Brunnegård

Källa: Vårgårda kommunarkiv

Historien om Herrljunga båda kommunvapen

Att städer och kommuner i vårt land har egna vapen är en månghundraårig tradition. Förr i tiden gällde det mer kända platser. Herrljunga var före järnvägens tid ingen känd plats. På gamla kartor från 1700-talet finns inte namnet Herrljunga med. Enligt gamla skrifter stavades namnet Halljunga. Varifrån namnet kommer är ovisst.

När järnvägen kom på 1860-talet började ett samhälle växa upp. Från att ha varit en liten socken med ett par hundra innevånare blev Herrljunga 100 år senare en framåtsträvande ort med över 2000 personer. De ledande kommunalmännen hade mångastolta drömmar om framtiden, men så långt som att skaffa ett kommunvapen gick de aldrig.

Efter den första kommunsammanslagningen 1952 av de fem socknarna i pastoratet, Herrljunga, Tarsled, Remmene, Fölene, Eggvena samt Bråttensby började frågan om vapen att diskuteras men fick vänta. Det var många stora och svåra frågor som först skulle lösas. Öns-

Nya vapnet fick Herrljunga vid kommunsammanslagningen med Gäsene kommun 1974.

kan att få bli köping, den frågan låg främst. År 1953 invigdes Herrljungaköping med mångafestligheter och besök av landshövdingen Arvid Richert.

Enavköpingsledande politiker, grosshandlare Ivar Andersson, skänkte en summa pengar med den uttalade önskan att pengarna skulle användas för att anskaffa ett köpingvapen. Uppdraget att utforma detta gick till Svenska kommunalheraldiska institutet. Att järnvägen skulle finnas med var en självklarhet liksom Kullings härads symbol kärven från 1756. Det lämnade förslaget godkändes och stadfästes 1956.

Ny storkommun
År 1974 slogs Herrljunga och Gäsene kommuner ihop och

fick namnet Herrljunga kommun.

Då var begreppet köping borta och alla Sveriges kommuner var endast kommuner. Inför sammanslagningen togs frågan upp om den nya kommunens vapen. Gäsene kommun hade en gås i sitt vapen (från Gäsene härads sigill från 1571). Två helt olika vapen skulle bli ett. Det nya vapnet blev en kombination av de två gamla vapnen. Herrljunga köpings vapen med ett kors i mitten som symboliserar betydelsen av knutpunkt för järnvägslinjer och sädeskärvarna som hämtades från sigill för Kullings härad och två fält med gäss från gåsen i Gäsene härads sigill.

Arne Bergstrand

Köpingens vapen. Det användes 1956-1974 då det nya vapnet togs i bruk

En av Västgöta-Bengtssons sageskvinnor:

**Ja ä så glar
att ja ä nöjder**

mycket bättre än så kan man knappt ha det.

Från lakeså till tvättmaskin och bakeskôp till frysabox

Mitt första riktiga jobb hade jag hos Carl Johanssons Eftr i Vårgårda, nuvarande CJ Järn & Maskin. Jag började där den 3 oktober 1953. Mitt körkort fick jag i mitten på februari 1955. När jag haft körkortet cirka 14 dagar, kom chefen och frågade om jag ville åka ut i bygden och sälja tvättmaskiner. Bertil Lövenfors som var säljare på Husqvarnas Göteborgskontor hade berättat hur andra butiker hade lyckats sälja mycket av den nya typen veckotvättmaskiner, genom att åka ut på hembesök. Jag skulle få 2.50 per mil i bilersättning och så kunde jag nog få lite provision också. Att svara på den frågan var inte svårt. Det innebar, att jag skulle besöka de flesta av kommunens gårdar under 1955 och början av -56 och prata tvättmaskiner. Jag bestämde att jag skulle börja i Asklanda och Ornunga. Mitt val berodde på, att min farbror Per bodde i Asklanda och då kunde jag äta middag hos farbror Per och faster Inga.

Inbjudningskort

Ungefär samtidigt skulle vi börja sälja frysboxar. Det var något helt nytt. Tidigare hade husmödrarna konserverat bär och grönsaker. Att det gick att förvara bröd djupfrys var en nymodighet. Hos Carl Johanssons bestämde vi, att vi skulle ordna frysboxdemonstrationer på fem – sex olika platser i vårt kundområde. En av platserna var Hemvärnsgården i Ornunga. Eftersom jag ändå var uppe i de trakterna och pratade tvättmaskiner kunde jag ju passa på att dela ut inbjudningskort till en kväll i hemvärnsgården. Jag bodde inne i Vårgårdasamhälle och nu hade

Veckotvättmaskinen var en revolution i många hem.

jag verkligen kommit ut på landet. När jag körde Torparotevägen ner mot Sjötorp tyckte jag att jag kommit ut i ödemarken. Vid Lilla Sjötorp träffade jag på Anders Edwardsson. Han stog vid sin postlåda och tipsade mig att vänta lite där. Mjölkbilen är borta i Sjötorp och vägen är smal och krokig, så det kan vara svårt att mötas, berättade Anders. Jag gick ur bilen och fick en pratstund med honom, som jag trodde, denne eremit långt bort i skogen. Vi pratar om lite av varje och berättar om det ärsäger Anders: sist jag var i Stockholm, och så berättar han om någonting som hade hänt. Jag stude till. Han sa "sist jag var i Stockholm", alltså har han varit där flera gånger. Jag som bodde i Vårgårda hade aldrig varit i Stockholm. Anders var alltså mycket

mer belevad än vad jag var, trots att han bodde, som jag då trodde, långt från all ära och redlighet. Jag är glad för vad Anders lärde mig den gången vid postlådan.

Frysboxdemonstration

Vi hade kört upp en frysbox till Hemvärnsgården. Boxen var av märket Elektroskandia och deras representant, han hette Hilding i efternamn, och en hushållskonsulent var tillsammans med oss från Carl Johanssons Eftr. Att "Vängamjölarn" Edwin Bengtsson och jag var på plats, vet jag, men jag tror att Gustaf Karlsson, vår chef, också var med. För att kunna frysa in matvaror rätt behövde man olika slags emballage, Smörpapper, vaxat papper, vaxade bågare i olika format och någon sort frysfolie. Att köpa en frysbox var en stor utgift och därför hade

Elektroskandia tagit fram ett avtal som innebar att man betalade under 12 månader. Men då var man tvungna att vara tio stycken som skrev på före en viss datum och då gick man också i borgen för varandra. Intresset var stort och inom fastställd tid var tio boxar sålda i Asklanda och Ornunga.

Veckotvättmaskinen

Att klara av tvätten var ett hårt jobb i alla hushåll. Man samlade på sig en massa tvätt och så blev det stortvätt i brygghuset. Då eldade man i den stora brygghusgrytan och öste över det varma vattnet i en träbalja och här skubbades tvätten på ett tvättbräde och proceduren var arbetsam och långvarig innan man hängde ut tvätten till tork. På 40-talet hade det kommit tvättvaggor och enkla tvättmaskiners omdrevsmedhandkraft, men fortfarande ett hårt jobb. I källaren hos min mormor och morfar fanns en elektrisk tvättmaskin, men den var lika stor som brygghusgrytan. Men det krävdes en modern tvättstuga med elektricitet för att man skulle kunna använda den.

I mitten på 50-talet kom veckotvättmaskinen. Det fanns några olika fabrikat. Hoover och Elektroskandia hade rektangulära maskiner Husqvarna hade en rund. Och det var Husqvarna som jag skulle sälja.

Det första målet var, att få komma hem till kunden och göra en demonstration tvätt. Det börjades som regel med att jag besökte en familj och berättade om den fantastiska maskinen som skulle underlätta jobbet med tvätten. Jag hade en fin broschyr med mig och på första sidan var det en vacker flicka som stod intill maskinen. På ett ställe kom jag in till en äldre man som bodde ensam. När han

lyssnat på mig kom repliken. Um e södda följer mä sa ja ha två, sa han och pekade på tjejen på bilden. Ofta bokade jag in en demonstration på förmiddagen och en på eftermiddagen. När jag tänker på det idag är jag förvånad över att jag fick göra en enda demonstration. Jag var nyss fyllda 18 år och mina kunskaper i hushållsgöromål kan man nog betrakta som mycket små.

Demonstrationen skedde som regel vid diskbänken i köket. Vattnet fylldes på via en slang som jag kopplade till vattenkranen på diskbänken, sedan stoppade vi ner tvätten och tvättmedel. Surf var det som gällde på den tiden. Så sattes elsladden i och maskinen startade och vattnet värmdes och följde man bara instruktionen i bruksanvisningen gick det bra. Men det tog tid. Ett par timmar vill jag minnas att det tog och då måste försäljaren vara trevlig och prata med kunden och få henne på köphumör. Naturligtvis blev jag bjuden på kaffe med dopp. När tvättprogrammet var klart pumpade maskinen ut vattnet i diskhon. Skölja tvätten skulle man ju också göra, i kallvatten och när tvätten var klar tog man vridmaskinen till hjälp och tyckte att tvätten var väldigt torr.

Då och då kom Far i huset in och kollade på nymodigheten. Helst skulle besöket innebära, att jag slapp bära ut tvättmaskinen utan fick skriva en ordersedel. Det gick väldigt bra och jag fick sälja många tvättmaskiner. Jag fick faktiskt en uppmuntran från fabriken i Huskvarna för ett bra säljresultat. Det innebar också, att jag lärde känna många människor i bygden rätt bra och det har jag fortfarande stor glädje av.

Leif Brunnegård

Sägenrallyn lockar många

Vid Hembygdsförbundets styrelses augustimöte medverkade Hans-Erik Qvarnström, representant för både riksförbundets styrelse och för Halländska Hembygdsrådet, men just då också hembygdsresenär i Västergötland under fyra dagar tillsammans med andra intresserade hallänningar.

Efter att ha hyllat Västergötland berättade han om organisationen i Halland som skiljer sig från vår. Den halländska hembygdsrörelsen administreras av Hallands bildningsförbund och leds av ett representantskap, Halländska Hembygdsrådet. Där ingår förutom representanter för de olika hembygds-kretsarna, en representant för Hembygdsrådet, läns museicheferna, länsantikvarien och landsantikvarien. Hembygds-konsulenterna är föredragande och sekreterare.

Iden verksamhet riktad mot allmänheten som beskrevs fanns bland annat en länsfrågesport som brukare engagera många och sägenrallyn där man med upptecknadesägner och muntligt berättande på ett underhållande sätt guidar hundratals intresserade i det halländska kulturlandskapet. Inte minst lockas barnfamiljer.

Hans Menzing

Tiderna förändras!
Förr lämnade man Sverige
på grund av fattigdom,
numera på grund av rikedom.

Larvs Hembygdsförening firar 50 år

Marianne Svensson har med stor entusiasm och ideellt arbetat för att förnämligt skolmuseum i Larvs skola. Ett uppskattat arbetsområde som har gjort att Marianne blivit utsedd till hedersmedborgare i Larv.

Så här kunde ett högre ståndshem se ut under 1900-talets början när det dukades upp till kalas i kanske en prästgård.

Larv är en gammal kulturbygd i gränslandet mellan slätt och skog i Vara kommun. Det öppna slättlandskapet övergår till ett skogslandskap, där gravhögar, bautastenar, fornåkrar och andra fornminnen vittnar om att Larvsbygden har varit bebodd och marken har brukats under tusentals år.

I denna historiskt rika kulturmiljö har Larvs Hembygdsförening varit en livskraftig förening i 50 år. Den 13:e november 1958 bildades Hembygdsföreningen på initiativ av byggmästare Arthur Johansson från Sulevad i Larv. Han blev följderiktigt också föreningens förste ordförande.

De 15 medlemmarna i den nybildade föreningen övertog också vid bildandet den gamla fornstugan i Larv med samlingar av föremål från bland annat stenåldern, som den tidigare, men som sedan flera år tillbaka avsomnade Fornminnesföreningen hade magasinerat i stugan.

När den gamla fornstugan revs 1970, flyttades samlingarna till ett källarrum i Larvs skola.

Den flytten blev början på ett förnämligt hembygdsmuseum. Ett hembygdsmuseum som sannolikt skulle väcka avund bland de flesta hembygdsföreningar.

-Det är Marianne Svenssons förtjänst helt och hållet, säger Hasse Lundmark, föreningens nuvarande ordförande utan att tveka en sekund.

Eldsjäl

Med en oerhörd entusiasm tog Marianne Svensson på sig uppgiften att skapa ett hembygdsmuseum som åskådligt gör hur ett bondehemman firade julen under 1800-talet

slut, eller hur ett finrum dukat för kalas i en prästgård kunde se ut, när förra seklet fortfarande var ungt. I olika montrar visas bruksföremål upp från tiden när de första Larvaborna någon gång under stenåldern kom till bygden och fram till omkring 1800-talets slut. Den 50 års jubilerande föreningens verkliga attraktion är utan tvivel skolmuseet.

Här har Marianne Svensson med sin långa erfarenhet som lärare, byggt upp en skolmiljö som tar museibesökarna tillbaka till 1840-talets folkskola fram till hur en skolmiljö såg ut under 1950-talet.

Att eleverna i Larvs skola emellanåt får en sakkunnig visning av Marianne Svensson är ett mycket uppskattat inslag i skolans undervisning.

Många av dagens elever står lite undrande inför den gamla skoltidens ordningsregler, som finns uppsatta på skolsalsväggen: att man skall sitta rak i ryggen, titta framåt, inte prata med bänkkamraten och att man skall stå upp när man skall svara på lärarens frågor.

Vital jubilar

När Larvs hembygdsförening den 15 november firar sitt 50-års jubileum i Larvs skola med sitt förnämliga skolmuseum, är det en vital förening utan några nämnvärda ålderskrämpor som jubilerar.

Föreningen blickar med ungdomligt entusiasm framåt i tiden och på bästa sätt utvecklar man bygdens kulturliv, samtidigt som man tar till vara på det gamla och för bygdens traditioner vidare till kommande generationer.

Staffan Persson

Öxnevallasoldaten Nordstierna var med när Karl XII dog

Horreds Hembygdsförening har ställt en tidstypiskt klädd karolin, soldat Nordstierna, i hembygdsgården Klockaregården i Horred, med en kopia av den kulknapp som enligt bygdens traditioner orsakade Karl XII:s död år 1718.

Änd sedan 1924 har historien om kulknappen varit påtaglig i Horred. Då fann smedmästare Carl Hjalmar Andersson en märklig tingest! Redan tidigare hade det funnits en muntlig tradition i bygden i mer än 200 år kring kulan som orsakade Karl XII:s död.

Varbergs museum har, genom Albert Sandklefs forskning och intresse för den unika knapp som hittades i Horred - ett litet - men starkt publikdragande föremål i sina samlingar.

Muntlig tradition dokumenterad Horredshembygdsförening, har länge diskuterat möjligheter att återföra och förstärka den muntliga traditionen om soldaten Nordstierna från Öxnevalle och den kula han tog med sig från Norge.

Några av föreningens medlemmar håller på att installera karolin Nordstierna i sin monter i hembygdsgården Klockaregården, Horred.

Kulknappen. En kopia av kulan finns i Horreds Hembygdsgård.

Karl XII stupade vid belägringen av fästningen Fredriksten i Norge den 30 november 1718. Han hade varit i krig sedan 1700. Han deltog gärna handgripligen i striderna och hade varit nära döden många gånger. Man började tro att han var osårbar, att han var "hård mot skott". Enligt en stark tradition sköts han av en av de egna. För att komma åt kungen hade man gjort en särskild kula av en knapp från kungens kläder. Man hade fyllt en rund mässingsknapp med bly. Kulknappen träffade sitt mål.

Soldaten nummer 110 Mårten Nilsson Nordstierna vid Älvsborgs regementes Livkompani var i närheten. Han fann kulknappen och tog den med hem till Stiernhults

soldattorp i Öxnevalle. Efter ett tag blev han orolig för att kulknappen förde otur med sig. Han talade med prästen. Denne rådde honom att göra sig av med kulknappen och Nordstierna kastade den i backarna sydost om Öxnevalle kyrka.

Två hundra år senare, eller nog räknat 1924, hittade smedmästare Carl Hjalmar Andersson i Horred en blyfyllt mässingsknapp i gruset på sin trädgårdsgång. Han hade förut bott i Dagsås i Halland och där hade han hört berättelsen om Nordstierna och kulknappen av Gabriel Christiansson som var av en gammal soldatsläkt från Mark. Smedens grus kom från Dergårdens grustag, 350 meter sydost om Öxnevalle kyrka, och han lade ihop det ena med det andra.

Så småningom intresserade fyndet också Albert Sandklef på Varbergs museum, som tog hand om kulknappen och berättelsen. Redan som barn hade han själv hört berättas om kulknappen. Sandklef växte upp i Frillesås som bara ligger någon mil från Öxnevalle.

Birgit Carlsson

Litteratur- och källförteckning kan Du få om Du kontaktar Birgit Carlsson.

”Full” krigsberedskap i Värmlandsskogarna

Glada ”knuttar” i Högvaltskogen.

Olle Hansson i Gråbo avslutar här sina beredskapsminnen från andra världskriget. De två tidigare avsnitten har varit publicerade i nummer 3 respektive 4 av Västgötabygden.

Året var 1943, första veckan i juli. Vårat kompani blev åter inkallat, denna gång till Värmland. Våra 33 motorcyklar lastades upp på tre gengasbilar, över spändes en presenning. I juli värmensatt vi ovanpå lasten, helavägen från Skövde till Högvalta åtta km norr om Arvika.

När vi kom till Kristinehamn blev vi invinkade och uppställda på torget. En major kom fram och skällde ut oss under fem minuter för att vi inte satt med ryggen i färdriktningen, vilket man skall göra om man sitter på ett tomt flak. Nu var det omöjligt. Så kommenderade han ”uppsittning, avmarsch”. Vi diskuterade om han kanske ätit något olämpligt och kom fram till att han antagligen fått i sig ”Överste brännvin”. Eftersom han bara var major, så tålde han inte det. Han var nämligen full. Vår fänrik Per Forneus gick sedan från bil till bil och sade åt oss: Håll noga uppsikt efter majorens bil. Men jag tror att han satt nog och sov i sin bensinbil.

Jag tar vakten!

När vi kom fram till skogen i Högvalta där vi skulle resa tälten hade den korta julnatten hunnit ljusna. Vår fänrik sade ”Revelj och frukost klockan tio i morgon. Ni är nog trötta nu, men här är varmt. Knyt er var ni kan, jag tar vakten”. Om fänrik Per Forneus vill jag säga att; den människan glömmer jag aldrig.

Jag måste berättalite om våra motorcyklar. När vi låg i Tornedalen fick vi ut alldeles nya DKV-350 kubikare. De var lätta och smidiga, men alldeles för svaga för de stora påfrestningar som de utsattes för där. Nu var det ”inmönstrade” civila mc av flera olika märken som vi fick med oss till Värmland.

Detsnålades hårt med bensindropparna, mest användes gengasdrivna bilar. Vid ett tillfälle hade vi en patrull utanför Charlottenberg då vi stoppade en bensinbil. Vi skrev rapport: Fordon, Bensinbil Förare, furir NN. Körkort saknas. Ärende: Köpa Cigarrer till Majoren. Allt antecknades noga i rapporten. När bilen försvunnit dröjde det dock inte länge innan samma bensinbil kom igen. Denna gång var föraren en kapten från staben. Han sade ”det där, köpa cigarrer” kan ni ju inte skriva! Vi skrev stenhårt i rapporten: Fordon Bensinbil Förare kapten NN ärende: försöka få oss att ändra rapport.

Jag minns ännu hur svart han var i ansiktet när han vände med en rivstart. Vi såg på varandra och på något vis kändes det lättare, när vi tänkte på torget i Kristinehamn. Vi var ju bara människor.

Inga permissioner

Beredskapstiden i Värmland var den hårdaste under hela kriget. Inga permissioner. Laddat vapen och full patrongördel dygnet runt. Om vi sprang nertill den lilla sjön och badade fick halva styrkan bada och halva vakta vapnen. Den tyska permittenttrafiken genom Sverige hade stoppats.

Sverige var militärt rätt starkt. Tyskland var försvagat efter Stalingrad men kriget skulle pågå ända till våren 1945. Ransoneringen började så småningom tas bort på flera varor men om bensinen sa man att: Den blir nog aldrig fri och blir den fri någon gång kommer den att bli dyr. Den kommer att kosta minst 50 öre litern!

Kivens icke!

Jag föreläste för några år sedan om mina beredskapsminnen inför en gymnasieklass som gick sista året på Dergårdsgymnasiet i Lerum. Jag vill avsluta dessa rader med samma ord som där: Krig är mänsklighetens största förnedring. Det är inte generalerna och arméerna som utlöser krigen. Nej, det är politikerna och de styrandes misslyckande och maktbegär eller rena dumhet, oftast en kombination av alltsammans. Vi flyger till månen och kan via satelliter i världsrymden på några sekunder kommunicera med varandra både i ord och bild. Men gällande krig och fred så stampar vi på samma fläck som för tusentals år sedan. Varför?

”I natt jag drömde något som jag aldrig drömt förut. Jag drömde det var fred på jord och alla krig var slut/.../ Det finns inga soldater mer, det finns inga gevär, och ingen känner längre till det ordet militär.” Amerikansk fredssång skriven av Ed McCurdy, med svensk text av Cornelis Vreeswijk.

”Kivens icke på vägen” 1 Mos: 45:24 (enligt en äldre översättning). ”Älska era fiender, gör gott mot dem som hatar er. Välsigna dem som förbannar er och be för dem som skymfar er” Luk. 6:27-28.

Detta är de kristna religionernas budskap i motsats till vissa människor som ropar på hämnd och vedergäll-

ning. Men jag vill tro att alla människor bär något gott inom sig. Det gäller bara att locka fram det och låta det goda övervinna det onda. Då får vi den värld som vi alla längtar efter.

Olle Hansson
Gråbo

Krutrök, fattiga riddare och kloka gummor

I Södra Härene Hembygdsförening har man under många år haft en augustifest. Under senare år har vi haft ett tema och förra året handlade det om utvandring och indianer, berättar Rosita Smok. Vi har en massa tidningsurklipp som handlar om utvandrare från vår bygd som var med om den första indianmassakern i Minnesota. Vi fick besök av en äkta Hopi/Navajo indian som talar bra svenska. Nu ville vi visa vikten av att bygga broar, att ha vänskap över alla gränser och hur nybyggarna i Amerika kunde leva i harmoni med indianerna.

1600-talet

I år var temat 1612. En gång i tiden då Gustav II Adolf var i slagsmål med danskarna lär han ha besökt Kivenäbb, en gård i Södra Härene och sagnen berättar att Kungen satt på en sten vid Nossans strand och spanade efter danskarna. För att minna om detta hade vi den här söndagen besök av Gustaf II Adolfs fotfänika i sina tidstypiska kläder. De avlossade två skott. De var bara laddade med krut men det small rejält och tryckvägen kändes. Det finns inga historiska belägg för att det small kanonskott 1612 men det finns riktiga kanonkulor från denna tid i Södra Härene. De hittades i Nossan när den muddrades en gång.

Föreningen har en ekstock daterad med kol 14 metoden, till att den fälldes någon gång 1556-1566, och man ser parallellen med danskarnas härjningståg 1566! Kan ekstocken ha varit till en kavelbro eller något annat redskap för förflyttning, spekulera kan man göra. Under denna tid 1500-1600-talet var det mycket oroligheter och kungar kom och gick.

Slagrutegubbe

Den härsöndagen ordnade föreningen en liten utställning

Det small rejält och tryckvägen kändes när Södra Härene hembygdsförening hade augustifest.

ommat, vägar och mode för att ta några exempel. AM Alströmer, ättling till potatiskungen Jonas, hade en utställning om Margareta Leijonhufvud, Gustav Vasas andra gemål som bodde på Loholmen i sjön Anten. Slagrutegubben Pelle Börjeson berättade och demonstrerade hur man med hjälp av en speciellt verktyg kunde lokalisera tattenådror i marken och den som ville fick känna på slagrutans hemligheter.

Kloka gummor

Precis som på 1600-talet fanns

det kloka gummor. En av dem var Marie från Timmele med sina salvor och härliga doftrika tvålar. Från Hemvärnet var man också på plats och såg till att det fanns köttsoppa att äta. Mjölaren i Tun bakade tunnbröd, men ville man hellre ha Fattiga riddare gick det också bra. Kaffegänget i köket fixade kaffe och en kryddig pepparkaka med lingon. Allt enligt 1600-talsrecept men med moderna varor.

Smeden Paul från grannsocknen Bråttensby höll i gång i smedjan och ville man ha något att läsa när man kom hem var detta ingen omöjlighet. Från Lekåsa kom Reino och Birgitta och de hade med sig ett bokbord med historiska böcker.

Ren Fröjd

Men festen inleddes i Södra Härene kyrka där Systrarna Fröjd sjöng vackra sånger från Heliga Birgittas tid. Andra sånger, även lite folkliga visor, bjöds det på. Det är en ren fröjd att lyssna på dem.

När Södra Härene Hembygdsförening bjuder till fest försöker vi ha en mening bakom det hela, men ibland kanske det är för långsökt, men vi försöker i alla fall, avslutar Rosita Smok vårt samtal.

Text Leif Brunnegård

Foto Rosita Smok

Helt naturligt

Eken som flyttade E20

Vägek. Mellan gamla E3 och dagens E20 tronar eken i Södra Härene som fick Vägverket att ändra planerna.

Ekar är tåliga träd som brukar rida ut rejäla stormar. Eken i Södra Härene slår nog alla rekord, den fick Europavägen att flytta på sig en bit. Fast det berodde förstås på att hela bygden ställde upp till trädets skydd. 210 000 kostade det extra att dra vägen en omväg för att rädda trädet, och det var mycket pengar 1969. Men på kuppen räddades ett vackert träd och dessutom fick vägen en bättre och trafiksäkrare sträckning.

Ni har kanske sett det, trädet som betvingade trafiken. Bäst ses det när man kommer från Göteborgshället. Vid S Härene kyrka ses först på höger hand vår största hällkista på en kulle, numera väl synlig sedan åtskilliga träd omkring fällts, och sedan på andra sidan Nossan en mäktig ek vid sidan av en liten rätt meningslös vägstump.

Det är rester av den gamla E3 som förr drog fram mellan eken och den gamla affären.

Det berättas i boken Gamla Ekar (Åke Carlsson och Tore Hagman) att handlaren på platsen engång fick besök av en representant för vägverket som kallt konstaterade: - Antingen försvinner trädet eller din affär.

- Då får det bli affären, sa handlaren. Dess bättre är båda kvar, fast affären verkar stängd sedan länge.

Levde farligt

Eken vid stora vägen mellan Stockholm och Göteborg har levt farligt länge. Redan 1944 var det på tal om att fälla trädet och i en tidningsnotis skrads inte orden: De galna vägingenjörerna ville fälla det praktfulla trädet, som utgör ett vittsynligt landmärke i den flacka terrängen. Lyckligtvis avstyrdes attentatet – tills vidare. Eken har den ansevärd omkrets av 5,62 meter.

Idag har trädet vuxit till sig och mäter nu drygt sex och en halv meter i omkrets. 1951 fridlystes trädet, men vad hjälpsådan när bilisterna kräver fritt fram. Men 1969 kom hjälp av bland andra konstnären och naturkåsören i Svenska Dagbladet, Gunnar Brusewitz, och gav extra skjuts åt ortsbornas protester.

Så nästa gång ni passerar Södra Härene så kasta en blick – försiktigt, trafiken brukar vara tät – på den resliga eken som fick Göteborgsvägen att flytta på sig. Det är en bedrift inte många klarar av.

Hans Menzing

Jakt på guldålder

Under augusti gjordes fortsatta utgrävningar i Finnestorp på gränsen mellan Vara och Falköpings kommuner. Här offrades vapen, och förmodligen även människor, efter slag under den folkvandringstid som bokstavligen var en västgötsk guldålder. En av våra mest spännande platser försäkras det. Utgrävningarna kommer att fortsätta.

Göran Söderström berättare och inspiratör

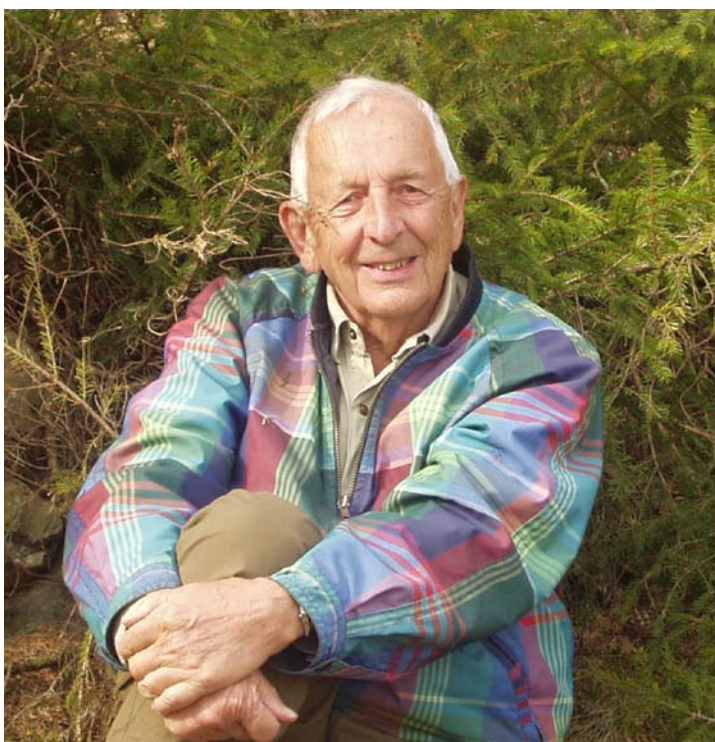
Det är dagen efter. Dagen efter intensiva fyra timmar med Göran Söderström, skogsman och berättare och hans vänner Hans Gustavsson och Harry Persson, tre stöttepelare i Västra Tunhems Hembygdsförening. Vi sitter i det vackra vardagsrummet hos Harry i familjens bostad på Korsbogården, som ligger på slätten väster om Hunneberg. Efter en kopp kaffe bryter berättandet loss. Hur ska jag kunna göra Görans skildringar från sitt långa liv rättvisa, han fyller 92 i november, undrar jag. Som tur är har Göran försett mig med en meritförteckning "Mitt verksamma liv" med underrubriken The Göran Story. På en och en halv A4 finns nedtecknat hans yrkesliv och hans ideella arbete inom inte minst hembygdsföreningen.

Berättaren

- I mitt jobb var jag van att tala inför grupper av människor, säger Göran. Det gällde att förmedla kunskap från mitt arbetsfält, skogsbruket. Den som förlöste mig som berättare var Gunnar Arnborg. En god vän hade lockat med mig till ett föredrag av Arnborg på Fyrkanten i Vargön. In kommer en liten till det yttre oansenlig man. Men dennes framställning höll mig fången i två timmar. Nästansomen frälsningsupplevelse. Sedan dess har jag fått förmågan att plocka fram händelser ur mitt långa liv och detaljerat återge dem. Aldrig bluffa eller ljuga, möjligen bättra på en historia något.

- Du har också skrivit en del!

- Det har blivit några alster under senare tid. Jag tog mig tid att skriva 28 små berättelser om händelser på Halle- och Hunneberg. Dessa samlades till en bok "Berättelser kring Bergen", som Vänersborgs kommun gav ut 1998. Jag skrev ytterligare 28 berättelser och det blev en ny bok "Bergtagen", som kom ut 2001. Sedan blev det "Stigfinnaren" år 2004. Hembygdsföreningen har sedan gett ut "Flisor ur ett berg" 2005, "Kolarna i Erdalen" år 2006 och "Torp och Stugor på bergen" 2008. Jag har även medverkat i Hembygdsföreningens jubileumsskrifter 1996 och 2006. Och så har jag förstås haft artiklar i

Göran Söderström i villoläge

Profilen

skogliga tidskrifter. Vilket är roligast att berätta muntligt eller att skriva för eftervärlden? - Det är roligast att berätta för en publik – att se människors reaktioner på det som kommer ur mig. Men det är viktigt att dokumentera sådant som bör bli bevarat för framtiden. Jag har forskat i landsarkivet i Göteborg och i Domänverketsarkiv men också använt mig av material som jag fått direkt från människor, ofta de som levat sina liv på bergen.

Yrkesmannen

- Du har varit skogen trogen i hela ditt yrkesliv!

- Det kan man säga. Min far

var jägmästare men varken han eller min mor påverkade mitt yrkesval. Jag tog studenten på Norra Real i Stockholm med ganska slätstrukna betyg.

Första gången jag sökte till Skogshögskolan kom jag inte in. Vid en tid hade man börjat flygfotografera skogen i Sverige. Det kunde vara något tänkte jag och sökte till Ljungbyhed som kadett. Men så kom ett positivt besked från Skogshögskolan och efter fyra och ett halvt år fick jag min jägmästarexamen.

- Och så kom du ut i arbetslivet!

- Ja. Efter fyra år i Norrbotten kom jag till Bispgårdens skogsskola i Östra Jämtland. Där var jag i elva år varav rektor i åtta. Vi tog in 20 elever varje år, 180 sökande gallrades bort.

Vi provade fram en del nyheter. Man hade alltid

tidigare gallrat skog genom att märka de träd som skulle bort. Det kallades att utsyna. Det var ett arbete för skogsvaktarna. Vi bestämde oss för att göra tvärtom – märka ut de träd som skulle vara kvar inom en viss areal. Vi kallade det insyning av träd. Det tog tid att övertyga höga vederbörande att vår metod var den rätta.

- Du kom till Vänersborg 1960.

- Ja. Efter tre år som förvaltare i Kristinehamns revir blev jag uppmanad av generaldirektörer för Domänverket att söka en tjänst som överjägmästare i västra distriktet. "Vi har planer för dig", sa han. Jag fick tjänsten. När distriktet blev västra regionen 1969 blev jag dess chef med titeln skogsdirektör.

Jag har fått uppleva en stor förändring i skogsarbetet: från häst till skogsmaskiner, från 4.800 på lönelistan (många deltidare) till 625, från 14 förvaltningar till 6. Vi skulle avverka 700.000 – 800.000 kubikmeter per år och leverera in ett koncernbidrag på 40 - 50 miljoner årligen. Men trots dessa stora rationaliseringar har jag aldrig behövt avskeda någon på grund av arbetsbrist. Flyttat på folk har jag förstås gjort.

Vinleddes samarbete med sågverken. Vi arbetade hårt med att få bort, som vi tyckte onödiga, mellanhänder, att skapa direkta kanaler mellan sågverken och slutanvändarna det vill säga byggarna.

- Ni hade uniformer!

- Det var en rest sedan 1600-talet, då ingick jägmästarna i en yrkesarmé med gradbeteckningar. När jag började i yrket var det som fänrik. Vid ett tillfälle åkte jag tåg med en kollega. I kupén satt en tysk officer, när jag kom in i vagnen i min gröna uniform flög han upp och ställde sig i stram givakt. Vi skojade lite med honom och sa att vi tillhörde ett hemligt elitförband. Han lär ha rapporterat till sina överordnade i Tyskland.

Idrottsmannen

- Du har sysslat med idrott i din ungdom!

- Inget att skryta över. Jag tränade långdistans för Gösta Holmér, men han rådde mig att gå över till maraton. Det betydde att han inte såg någon framtid för mig som löpare. Men en rolig sak var jag med om: Gunder Häggs första lopp på bana. Det var på Storsjövallen i Östersund och sträckan var 1.500 m. Gunder kom i enkla kläder utan klubbmärke. Han sprang ifrån oss direkt. Vi trodde inte han skulle orka. Men han var långt före oss i mål och tiden tror jag var 3.51, bra på den tiden.

Inspiratören

Göran är vår inspiratör och pådrivare, säger Harry och Hans instämmer. Ta skvaltkvarnen i Prästeklevsbäcken som exempel. Så här skriver Hans i förordet till Prästskvalt, när denna skrift kom i nyutgåva 2006 med anledning av Görans 90-årsdag:

"Somså många projekt började detta kvarnbyggesomen vild idé. Två 'gubbar' i Hembygdsföreningen röjde väg

Göran Söderström i berättartagen

fram till en av Hunnebergs tidigare kvarnar. –Tänk om vi kunde bygga upp en ny kvarn efter de gamla idéerna och visa hur de fungerade. Idén tog snart allt fastare form. Göran – full av entusiasm och till synes outtröttlig, trots sina 85 år, var given projektledare, inspiratör och kvarnforskare. Hans goda kontakter i kommun och med skogförvaltningen med mera var förstås också ovärderliga."

Ett "fyrgubbagång" bildades med män med olika yrkeserfarenheter och snart var bygget igång. Här är inte möjligt att redovisa alla detaljer. Men en sak måste med –ekonomin. Hembygdsföreningen anslog 20.000 kronor till bygget. När kvarnen var på plats och alla utgifter betalda så hade den förväntade utgiften vänts till ett plus. När Göran, ofta anlitad föredragshållare, skulle ta betalt överlämnade han ett inbetalningskort och föreslog arrangören "att tänka på kvarnprojektet."

Hembygdsarbetaren

Fler gånger under vårt samtal poängterar Göran hur viktig Västra Tunhems Hembygdsförening varit för honom under hans pensionärstid. Han har fyllt sina dagar med forskning om bergen och dess människor och natur. Han har tagit initiativ till restaurering av odlingslandskapet vid torpet Grinnsjö på Hunneberg. Otoliga är hans guidningar, vandringar och föredrag om Halle- Hunneberg.

Det är en ynnest att få ta del av hans berättarglädje och hans kunskaper om naturens förändring från tid till annan. Det går att sätta många epitet på Göran. Inlevelse, klokhet och sann livsglädje är de drag hos Göran som bäst utmärker hans liv och gärning. Sällan har en eftermiddag gått så fort som i sällskap med Göran Söderström och hans vänner Hans och Harry.

Text Roland Antehag
Foto Hans Gustavsson

Fornminnen i Sätila

Sätila socken i Marks kommun i södra Västergötland gränsar i sydväst till Halland mitt på den cirka 20 km långa sjön Lygnern. Fram till år 1645 var detta också gräns mot Danmark.

I Sätila gjordes arkeologiska registreringar av fornfynd och fornlämningar under 1920-talet i samband med en undersökning, som beskrivs i boken Götaälvsområdets fornminnen av Georg Sarauw och J Alin, som utkom 1923. Georg Sarauw var intendent vid Göteborgs museums arkeologiska avdelning under åren 1912-1928 och hade 1913 undersökt resterna av en vikingatida smedja vid Fjärås Bräcka. Strax söder därom finns också gravfältet Li på bräckans sluttning mot havet.

Det varsannolikt dessa fynd, som gjorde att området runt sjön Lygnern var intressant att undersöka. Med utgång från materialet vid Göteborgs museum gjordes 1987 en grundlig inventering i Sätila av arkeologerna Astrid Eriksson och Phyllis Andersson från Uppsala. Det mesta fältarbetet gjordes av Astrid Eriksson, som reste runt hela Sätila socken och knackade dörr för att höra efter om man kände till de gamla fornfynden och om några nya fynd av fornminnen gjorts. Liknande registreringar är gjorda för alla socknar i Sverige. Många nya fornminnen fanns att registrera i Sätila socken, dock inga stora fornlämningar i form av hällkistor, gånggrifter eller runstenar, men väl ett antal bautastenar, stenalvsbroar och gränsmärken vid den gamla gränsen mot Danmark.

Resultat av undersökningen 1987 blev 294 stycken registerblad ifyllda för hand för de tidigare registrerade och de nya fynden, som nu kunde noteras. De uppgifter som antecknades är aktuell fastighet, art av fynd, orientering, terrängens beskaffenhet, beskrivning av fyndet, eventuell uppgiftslämnare och kommentarer om tidigare noteringar. Fastigheten anges ibland med namn, ibland med riktig fastighetsbeteckning. Art av fynd kan vara trespanns stenalvsbro, bautasten, gränsmärke för gränsen mot Halland, fram till år 1645 till Danmark. Orientering kan vara i förhållande till hus, klippspets, väg, bäck eller annat ibland med tecknad karta och hänvisning till kartblad. Terrängen beskrivs med jordart, sluttning, lövskog, odlad mark etc. Beskrivning kan vara stenåldersboplatsens storlek, dolk av flinta, stenåldersyx, flintaspån, ofta med angivna mått och ibland med teckningar. Kommentarer kan vara hänvisning till 1920-talets inventering med nummer på anteckningen eller nummer på samma gränsmärke i grannsocknens register.

Tre medlemmar från Sätila Hembygdsförening gick under åren 2004-2006 igenom kopior av registerbladen, som nu inte längre var av den bästa kvaliteten, dock

Gränsmarkering. Ett av gränsmärkena vid gränsen mot Halland.

fortfarande läsbara. Alla lästes, några uteslöts där fynden beskrivs som förstörda eller saknade och de övriga fördes in i ett datadokument med samma nummer som tidigare. Av de registrerade fynden och lämningarna kan nämnas:

Fynd av flinta i form av dolk, mejslar, pilspetsar, skrapor, yxor, 26 stycken. Avslag eller skrot av flint på platser för tillverkning av föremålen.

Gränsmärken, 15 stycken varav 6 stycken i gränsen mot Fjärås eller till 1645 mot Danmark.

Stenåldersboplatser har noterats på över 40 platser på båda sidor av Lygnern och upp efter Storån, som rinner in i Lygnerns norra ände.

Stenyxor har också hittats, cirka 35 stycken.

Stenalvsbroarna är två över Storån, en tre-valvsbro med stenräcken vid Smälteryd byggd 1876, en två-valvsbro vid Kärre byggd 1866 - 1868 och en en-valvsbro vid Björlanda gästgivaregård över en mindre bäck.

Ett av gränsmärkena vid gränsen mot Halland är ett s. k. femstenarör, Sätila nr 217 vid sjön Lygnerns västra strand, se bild. Ett femstenarör ska bestå av en platt mittsten ställd i gränsens längdriktning, två mindre plattastenar ställda någon meter från mittstenen också i gränslinjen och två mindre platta stenar ställda vinkelrätt mot mittstenen. Som syns på bilden är ett par av de mindre stenarna troligen ersatta av inte så platta stenar som det borde vara.

Om vi följer gränsen från sjöstranden åt väster kommer vi till nästa registrerade gränsmärke, som är kallat "Daxnäse stufwedör" vid 1603 års gränsbeskrivning, Sätila nr 218. Vad är då detta, jo gränsen går i en bäck, som gick under huset och benämningen i dagens språk hade blivit "Dagsnäs stugudörr", eftersom gården heter

Dagsnäs. Att det gamla bostadshuset byggdes rakt över bäcken var praktiskt då man genom golvet, om det nu fanns något, hade tillgång till färskt vatten och där man också nedströms hade avloppet. Att gränsen gick rätt genom huset betydde att när man gick ut mot ladugården var man plötsligt inne i Danmark. Det noterades också att i köket var en lucka i golvet ned till ålkistan där middagshämtades upp. Gården är idag ombyggd och inget av det gamla finns kvar.

I Marks kommun finns Marks fornminnesförening, som anordnar utflykter till intressanta fornlämningar och hösten 2007 var Sätilla Hembygdsförening värd för en sådan och ett antal medlemmar frånde båda föreningarna åkte runt till några av fornlämningarna i Sätilla socken. Vi samlades utanför porten till Sätilla kyrka, som till sina äldstadelar har medeltida ursprung. Här står fornlämning nummer 1, en rest sten med solvisare med årtal 1708 inristat på den norra sidan och med en ovan på stenen placerad kalkstensskiva med en järnstång (tyvärr avbruten) i en stjärnformig bild med uddar pekande mot

uthuggna siffror. Vi såg sedan fornlämning nummer 2, Bautasten 6,8 fot hög, som står på sluttningen ner mot sjön Lygnern, nu bland bebyggelse. Traditionen säger att den har kastats av en jätte från Tostared i vredesmod över kyrkklockornas ringande och att han därmed ville fördärva kyrkklockorna.

Därefter åkte vi till den gamla Danmarksgränsen, den tidigare noterade trespanns stenalvsbron med stenrücken vid Smälteryd passerades och vi kom sedan till den tidigare beskrivna "Daxnäse stufwedör", det var praktiskt att stanna där, för att därifrån promenera ned till Lygnerns strand där gränsmärket femstenaröret vid den gamla gränsen mot Danmark beskådades.

Under återfärden mot Sätilla by kom kvällsmörkret smygandemenvikundesedet två andrastenalvsbroarna på lite avstånd. Kvällen avslutades på Hernströmsgården, Sätilla hembygdsföreningens fintrenoverade hembygds-gård.

Olof Höglund

Hänt på bögda...

Det gamla soldattorpet i Västerplana bjöd på svalka

Hemvändare. Göran Widell, Ingrid Widell, barnbarnet Susanna Eriksson och Marie Eriksson född Widell från Göteborg

Solen stekte hett söndagen den 27 juli 2008, några besökare hade tagit sig till soldattorpet i Västerplana som hölls öppet av Kinnekulle Hembygdsförening. I skuggan under de stora träden och inne i det lilla torpet bjöds på behaglig svalka. I trädgården serverades kaffe

med hembakat enligt tidigare års traditioner, det såldes även lotter. Trots det varma vädret som lockade många till badstränderna kom ändå både besökare från byn och från andra delar av landet.

En familj som tagit sig från Göteborg för att besöka torpet var familjen Widell. Barnbarnet Susanna Eriksson som startat släktforskning inspirerad av familjen att ta till Västerplana denna söndag. Susannas morfar Göran Widell som fanns med på resan, berättade att hans farfar Johan Widell hade bott i torpet i slutet på 1800-talet. Johan Widell var en av sönerna till siste soldaten Sextus som bott i torpet. Med på denna Kinnekulleresan fanns även Susannas mamma Marie Eriksson (född Widell) och mormor Ingrid Widell.

Torpet är i stort behov av restaurering, taket och ytterväggarna vittnar om detta. Putsen på ytterväggarna flagnar och kalkstenen vittrar sönder. Kinnekulle Hembygdsförening som har nyttjanderätten av detta unika torp behöver hjälp att renovera torpet innan det blir för sent. Kunskap om hur man renoverar och vilka material som skall användas är viktigt för att bibehålla torpets

unikum, berättar ordförande Gill Bengtsson. Gill berättar att Hembygdsföreningen kommer att prioritera en aktiv satsning för att "rädda soldattorpet" bland annat genom att försöka få torpet K-märkt.

Ett soldattorp skulle enligt stadgan vara 8 x 4 meter och sju stockar högt (cirka två meter). Denna specifikation bestämdes av armén för att soldaterna skulle få likvärdiga bostäder som bekostades av roten som anställdes soldaten. Denna byggnadsnorm stämmer väl in på torpet i Västerplana. I Västerplana dåvarande socken fanns tidigare fem soldattorp, dessa var, Åtorp 399, Kranshagen, Forstena, Stålarp och Jonsbol. Det enda som finns kvar i befintligt skick är det lilla soldattorpet Åtorp 399. Torpet är byggt av sten från bygden, kalksten i de 85 cm tjocka väggarna, stenhällar i farstun och den speciella Kinnekulle skorsten. Ett torp värt att vårda för att inte en epok skall falla ur historien. Detta torp är inte bara av intresse för Kinnekulle utan en del av Sveriges historia, totalt fanns mellan 35.000 – 40.000 soldattorp. I samband med att Indelningsverket upphörde 1901 såldes många torp och är idag sommarbostäder.

En trevlig dag i skuggan av de stora askarna, De besökare som kom blev sittande och fick en trevlig pratstund med både nya och gamla bekanta.

Text Lena Brodin
Foto Freddie Wendin

Förskolan kom till Fornstugan

För något år sedan kom en förfrågan till Skärvs Hembygdsförening om Millans förskola i Eggby kunde få komma till vår fornstuga. Ordföranden Ann-Stin Jacobsson och Anita Karlsson nappade på idén och bestämde sej för att berätta om hur livet och boendet för cirka 100 år sedan kunde vara. Stugan har ett stort rum, med en öppen spis som var både värmekälla och matlagningsplats.

I kökssoffan kanske fyra barn låg tillsammans, två och två "skafötters". Här finns inte vatten och slask eller toalett, inget elektriskt ljus eller telefon, inte heller TV. Barnen trodde vi levde så här, så en frågade: varför bor ni så här när det finns mycket bättre hus idag? Vi visade hur en separator fungerar och hur man kunde göra sin ost och kärna sitt smör av grädden. Av lantbrukaren fick vi mjölk som var opastöriserad så vi fick tjock grädde, även råmjölk fick vi så barnen kunde få smaka kalvdans och nykärnat smör på hårt bröd.

Sedan var det dags att få röra på sej och prova på lekarsom förekom för 75 år sedan, då hembygds-

stugan invigdes, det var att bära potatis i en träsked som hölls fast i munnen, att hoppa säck, och dra rep och se vilket lag som var starkast. Detta var i september och de ville gärna komma åter på våren. Då visade Ann-Stin hur man kardar och tovar ull. Anita tog med halva klassen in i ladugården, (som är förråd för olika skänkta bruksföremål) och berättade om hur man tvättade när man inga maskiner hade. Man tittade på det stora lake-karet och förundrade sej över att man bara tvättade två gånger per år, sedan finns en modernare variant då fick man själv dra runt med en vev och kläderna ältades i maskinen. Nästa moment i tvättproceduren var att stryka, det finns många olika strykjärn att visa. Ett med lod i som värmdes på glöden och lades in i ett strykjärn, flera olika modeller som värmdes på järnspisen. Mangla är inte vad dagens barn är vana vid, när Anita frågade om de visste vad en mangel är, sa en liten kille vi har en torktumlare. Men Anita visade hur man rullade dukar på en trärulle och rullade den fram och tillbaka med ett mangelbräde, hur man hade en stor stenmangel och till sist en "modern" med kavlar som man drog dukar och lakan mellan och vevade själv.

Det som var roligast den dagen var att själv få prova att tvätta i en balja med tvättbräde. Vi hoppas att barnen kommer att minnas att om man inte kan tvätta i maskin, kan man tvätta för hand som vi gjorde vid fornstugan i Skärv. Dessa två dagar har nu varit i ett par år och vi hoppas att vi väcker ett intresse för framtida hembygds-vänner.

Anita Karlsson,
Ann-Stin Jacobsson

Pröva på! Hugo, Jesper och Erik fick prova på att tvätta på tvättbräde som man gjorde innan det fanns tvättmaskiner.

Medalj med fördröjning

För ett år sedan berättade vi i en liten notis om några västgötar som förärats medaljer av Nordiska Museet. En av dem var Lennart Jacobsson i Eriksberg som tilldelats medaljen "För hembygdsvårdande gärning". Tyvärr kunde Lennart Jacobsson inte komma till Stockholm och ta emot utmärkelsen. Men nu har ceremonin ägtrumpå hemmaplan, närmare bestämt på Soldatorpet i Eriksberg, där hembygdsföreningen i Mjälldrunga-Eriksberg-Broddarbjödpåmatjessill och potatis. För musikunderhållningen svarade en

Välförtjänt. Lennart Jacobsson i Eriksberg är en välkänd och uppskattad västgöte.

grupp glada sångare och musikanter från Närunga som kallar sig Tvärdraget. Men det var inte bara tvärdrag den här kvällen, enstaka skurar kom det då och då, men tack vara uppspända presenningar avlöpte festen lyckligt. Mona Lorentzson och Hugosaksson från Västergötlands Hembygdsförbund hade fått det hedersamma uppdraget att överlämna medaljen till Lennart Jacobsson.

Goda vitsord

I det underlag som Nordiska Museet hade för att fatta sitt beslut att tilldela Lennart Jacobsson denna fina utmärkelse kan man läsa följande:

Lennart Jacobsson på Ladås säteri i Eriksberg utanför Herrljunga är en verklig hembygdsforskare och hembygds-kämpe. Vid sidan av uppgiften att odla fädernas jord som godsägare på Ladås har han på en rad olika sätt varit engagerad i bygden. Bland annat var han under 29 år ordförande i kyrkostämman och lade ned massor av energi på inte bara den gamla märkliga medeltidskyrkan, med anknytning kanske rentav till Erik den helige, utan även på att renovera och rädda nya kyrkan som byggdes 1884 och rymmer hela 700 besökare.

Även när det gäller att rädda Gäsene gamla tingshus har han varit engagerad. Nyligen gav han och en medförfattare, Ture Åberg, ut en bok om tingshusets historia och om människorna som verkat där.

1979 var Lennart Jacobsson med och startade Eriksberg-Mjälldrunga-Broddarps hembygdsförening. Redan året efter kom han med som ledamot i styrelsen för Västergötlands Hembygdsförbund som han

tillhörde fram till 2002. Under de åren gjorde han bland annat stora insatser i redaktionen för förbundets tidskrift Västgötabygden. Fortfarande medverkar han i tidskriften med artiklar i olika ämnen.

Nämnas bör också att han 1981 var med att bilda Västergötlands genealogiska förening.

Naturligtvis har Lennart Jacobsson forskat mycket om den egna bygden, dess historia och människor. Denna kunskap har han delat med sig i oräkneliga artiklar och föredrag, man också som

guide i Eriksbergsbygden.

Lennart Jacobsson föddes på Svarvaregården i Björnarp 1926 och kom till Ladås 1958. Han har genom åren varit en envis och kunnig förkämpe för sin bygd. Han formulerade det själv så här:

"Mitt hembygdsintresse är och har alltid varit koncentrerat till Gäsene härad, en del av Västergötland som inte alltid uppmärksammas som den borde. Jag har försökt att vara bygdens talesman i viktiga kulturfrågor".

Den föresats har han lyckats med, och detta tillsammans med hans övriga insatser motiverar väl att Lennart Jacobsson uppmärksammas med Nordiska Museets medalj "För hembygdsvårdande gärning".

Hedersmedlem

Lennart Jacobsson har tidigare hedrats med olika utmärkelser och sedan några år tillbaka är han hedersmedlem i Västergötlands Hembygdsförbund.

Leif Brunnegård

Våffelcafé i Tokabo

Mjökäckshembygdsförening arrangerade under onsdagskvällarna i juli café i hembygdsgården. Man kunde få information om träsnidaren Johannes Andersson och se hans verktyg från slutet av 1700-talet. Det var även olika utställningar av till exempel tavlor, bonader, hantverk, leksaker med mera.

Två veckor i rad har det varit 50-tals tema. Då har det visats bland annat bilar, mopeder och traktorer. I höns-huset har det gått att se kläder och inredningsprylar.

Alla saker lånas till utställningen. Många tycker det är roligt båda att låna ut, komma och titta och uppleva gamla minnen.

Det brukar komma mellan 100 och 150 personer på dessa kvällar. Det är ett trivsamt sätt att träffa sina vänner på och dricka en kopp kaffe i avkopplande miljö.

Siv Björnberg

Historiskt i Götene

Götene har fått sin Medeltidens värld vid vägen till Forshem där roman- och filmhjälten Arn påstås ha byggt en så märklig kyrka. Nu blir Medeltidens värld en 1100-talsbakgrund i den storsatsning som TV4 gör på Sveriges historia med snabbskrivande professorn Dick Harrison som programledare. I 15 entimmas avsnitt speglas vår historia.

I Berghem firar man dubbelt

Berghems Hembygdsförening firade midsommartvå gånger. Först traditionellt firande på midsommarafton därefter den 27 juni.

Det traditionella firandet började med samling för att klä midsommarstången därefter tågades det in med stängen för att resa den på plats under dragspelsmusik av Ingegerd Karlsson. Dansen och lekarna leddes också av Ingegerd. Honsamlade också ihop några av barnen som deltog, vilka sjöng några sommarvisor bl a Idas sommarvisa. Det hade samlats ett femtiotal personer för att delta i firandet. Enligt tradition lästes dikter av Inger Dahlgren, vilka skänkte en stund av eftertanke, och Arne Kilén sjöng "Berghemsvisan". Firandet avslutades med fikaur med havda kaffekorgar.

Den 27 juni var det således dags för andra firandet med deltagare långväga ifrån, 25 barn med fem ledare och svensktalande tolk som var på ett treveckors läger i Örby. Barnen kom från byn Wichnovka utanför Minsk i Vitryssland. Svenska familjer som en eftermiddag skulle ta emot ett eller några vitryska barn i sina hem deltog också. Inger Dahlgren hälsade femtio barn och cirka fyrtio vuxna välkomna till hembygdsparken och berättade om våra midsommartraditioner. Lars Lundin spelade dragspel till danskring midsommarstången med Råven raskar,, Kråkan, Vi äro musikanter,, Björnen sover och Karusellen.

Inte bara dans. En lagtävling där lagen ska förflytta sig från en punkt till en annan, men får bara gå på bräderna. Man måste alltså gå till den andra brädan, flytta den första och lägga den framför, ställa sig på den och flytta den andra och lägga framför o.s.v. Foto Hanna Marchenka.

Efter gruppindelning, vitryska barn, svenska familjer tävlades i grupplekar innan matsäckspaus och godis till barnen.

Lars Lundin ledde några sång- och rörelselekar. Avslutningsvis sjöng de vitryska barnen för oss.

Efter cirka tre timmars gemenskap var alla nöjda med det lite annorlunda midsommarfirandet i det molniga vädret. Det kom bara några "torketårar" så ett paraply fick för säkerhets skull hållas över dragspelet! Men förutom besök i ryggåstugan och ladugården med BHF:s samlingar var vi utomhus hela tiden.

Inger Dahlgren

Stationshuset i Nossebro väl värt ett besök

I Nossebro blev stationshuset Hembygds museum

Nossebros mest kända varumärke är marknaden. I mer än hundra år har knallar kommit till Nossebro för att "kränga" varor av olika slag till ortens folk och tillresande från när och fjärran. Inte lika känt är att det fortfarande finns ett stationshus i vårt lilla samhälle. Nu tänker jag berätta om denna byggnad som du måste besöka nästa gång du är i Nossebro.

Bakgrundsfakta

I slutet på 1800-talet kom diskussionerna i gång om att ordna en järnvägsförbindelse mellan Göteborg och det inre av Västergötland. Optimisterna såg fördelar med att med tåg kunna transportera lantbruksprodukter till staden vid Göta älv.

Pessimisterna tyckte "det blir alldeles för dyrt". Som väl var segrade de framsynta och den 1 januari 1900 kunde Västergötland – Göteborgs Järnväg öppnas för allmän trafik mellan Göteborg och Skara.

Ett lyft för Nossebro

För Nossebro, som blev en av de större stationerna innebar "Västgötabanan" ett verkligt lyft.

Invigningståget med Oskar II passerade Nossebro 16 juli 1900 klockan 3.33 på eftermiddagen. 1916 fick Nossebro också järnvägsförbindelse med Trollhättan. Järnvägen lockade köpmän, hantverkare och företagare till Nossebro. Folkmängden ökade från cirka 150 år 1900 till 500 år 1930. I dag bor det ca 2000 personer i Nossebro.

Järnvägen gav arbete åt många

Många äldre nossebroare talar lyriskt om tiden då järnvägen fanns. Den gav arbetstillfällen och resmöjligheter

och liv i samhället. Det var något visst att höra tågen komma och gå. Man gick till stationen för att möta eller vinka farväl till bekanta. Stationsmästaren "stinsen" var en mäktig person. En av dessa, Oskar Hansson, stannade på sin post i hela 30 år. Järnvägen sysselsatte många. Det var banmästare, banvakter, lokförare, eldare, bromsare, vagnmakare, stationskarlar m.fl. Till detta kommer de som arbetade med buss- och lastbilstrafik eller med post. Postkontoret fanns i stationshuset fram till 1955. På bangården fanns fem spår. Alla med spårvidd 893 m.m.

Nedläggning

Persontrafiken på Västergötland – Göteborgs Järnväg upphörde 23 augusti 1970 och godstrafiken mellan Nossebro och Vara i december 1986. Trafiken mot Trollhättan lades ned 15 juni 1968. Necks Verkstäder, som var en stor arbetsplats, är borta. Andra verksamheter har tillkommit och Nossebro är ett levande och väl fungerande samhälle i dag.

Det bevarade stationshuset

Stationshuset från 1900 byggdes om och till 1916 när järnvägen mellan Nossebro och Trollhättan var klar. Tack vare stöd från kommunen och arbete av Nossebro hembygd förening räddades stationshuset från rivning. Exteriören är densamma som 1916 men interiören är något förändrad. I den gamla väntsalen ordnas tillfälliga utställningar. I andra våningen som var stinsens bostad, finns f. d. postmästare Åke Bergmers samlingar om VGJ och andra smalspåriga järnvägar i Västergötland. Åke hade noggrant ordnat foton, tidtabeller, biljetter, fraktsedlar, tidningsurklipp med mera i pärmar. Hans samlingar av mössor, mössmärken, biljettmaskiner, rälsspik, skyltar med mera finns nu i glasskåp. Han testamenterade också mängder av litteratur om hembygd, järnväg och post till hembygd föreningen. Foton från Åke Bergmers samlingar plus foton från Necks, andra företag, personer och miljöer från Nossebro är scannade och finns i vår dator i stationshuset.

Ett av rummen i stinsbostaden är inrett med möbler och föremål från ett gammalt nossebro hem på Stallaholm. Denna gård var en av de som flyttades vid skiftet av byn St. Stall eller Stallaholm 1857. Byn var ursprunget till det som sedan blev Nossebro.

Utanför stationshuset finns ett stycke räls med en öppen godsvagn. Miljön har kompletterats med ett gods magasin vars äldsta delar är från 1900. Det har tidigare stått i Sollebrunn där vi plockade ned det och byggde

upp i Nossebro. På så sätt har vi fått en fin miljö kring Stationshuset.

Välkomna till oss. Vi har öppet alla marknadsdagar men kan också visa stationshuset med dess värdefulla samlingar efter kontakt med oss. Vill man ha en kopp kaffe med dopp så brukar det ordna sig. Vi finns också på Internet under adress www.hembygd.se/vastergotland/nossebro. Där hittar du också Kerstinsås kvarn och Ångbåten S/S Nossan

Rune Niklasson

Spårlöst borta. På den här oansenliga vägen var det nog som Gullhöna, Åsakamårra och andra tåg på Nossebrobanan en gång rullade.

Gullhöna spårlöst borta

Till min barndoms sommaräventyr hörde att Gullhöna till kusinerna utanför Tröllta. Skulle ni inte känna till Gullhöna är ni ursäktade. Det var namnet på den första motorvagnen på banan Nossebro-Trollhättan. Dendrevs med bensin och blev arbetslös i brist på bränsle 1940 och såldes fyra år senare. Men namnet levde vidare på andra motorvagnar under det halvsekel banan var igång.

Från mitt barndomshem utanför Arentorp på Varaslätten till kusinernas Norra Björke vid dagens gyllene Vittene är det inte så många mil, men resan då var komplicerad. I Arentorp påträffades ett frustande ångtåg på den udda banan Håkantorps – Tumleberg. Där, i Tumleberg, blev det byte till VGJ (Västergötlands Göteborgs Järnväg) som forslade oss till Nossebro där ännu ett byte väntade. Eventuellt kunde det rentav bli tid där för ett glas saft innan Gullhöna rullade bort via centralorter som Bäberga, Främmestad och Frambo.

40-årsjubileum

I år är det 40 år sedan sista tåget rullade på Nossebrobanan, och då kan det vara plats för återblickar. Sådana görs i hembygdsskriften Främmestad Vår hembygd 2008. Som så många av våra järnvägar blev Nossebrobanan inte särskilt gammal. Efter heta diskussioner öppnades banan 1916. Det fanns stora planer, inte minst beträffande Frambo som egentligen inte fanns före järnvägen.

Där skulle en bana över slätten från Lidköping via Grästorps ansluta som ett bra komplement till Nossebrobanan som enligt kritiska röster bitvis gick genom rena tassemarken. Någon järnvägs knut i Frambo blev det aldrig, och banan gick med förlust från starten. Inte ens det faktum att staten så småningom engagerade sig kunde ändra faktum. Godstrafiken lades ned 1960, men

Gullhöna på en gammal bild hämtad ur Bertil Thulins faktarika bok Nossebrobanan – ett 75-årsjubileum.

hade egentligen redan upphört 1954. SJ ville även lägga ned persontrafiken 1960 men tvingades driva den vidare till 68 med hänsyn till de dåliga landsvägarna. Fast skulle man se till dem borde kanske järnvägen vara kvar än.

Namnet levde

Vad gäller min barndoms Gullhöna var hon då borta sedan länge, men namnet fördes vidare till andra motor-

vagnar. Ur-Gullhöna byggdes redan 1923 och sattes året efter in i trafik på VGJ, främst på sträckan Nossebro – Skara. Så småningom kom hon även att användas på Nossebrobanan tills bensinbristen stoppade henne 1940.

Hon drevs nämligen av en sexcylindrig bensinmotor som gav en effekt på 75 hästkrafter. Hur i all världen det kunde räcka för att dra en motorvagn med en eller två vagnar på släp förstår jag inte, men kanske berodde det på att vagnarna rullade så lätt på rälsen.

Nu är både Gullhöna och banan borta sedan länge och det var rentav svårt att se spåren efter dem idag. Eller så tittade jag dåligt. Fast bakom en blommande häcki i Norra Björke tyckte jag mig känna igen den gamla järnvägsbanken som jag färdats på så många gånger i min barndom.

Hans Menzing

På spåret

Läsvärt i korthet

Den larmande hopens dal. Författare: Erik Andersson. Förlag: Albert Bonniers. 191 sidor. En yvig drift med västgötskt historieintresse, hembygdstänkande och lokaltidningar. I centrum står tidningen Varas Värn och en nyanländ journalistvikarie som ställer till det. Boken har fått lysande recensioner, men tyvärr saknar jag tydligen humor, jag tyckte boken var enbart krystad.

Halle- Hunneberg. Det forntida Asgård. Verkligheten bakom myterna. Författare: HO Lennart Hansson. Eget förlag. 77 sidor i litet format. En fantasifull redogörelse för tvillingbergen som centrum i vår tidiga historia där både Oden och kungar i Ynglingaätten har sin plats.

"Tills du återupprättat helgedomarna". Kyrkorestaureringar i Västergötland 1920 – 1960. Författare: Robin Gullbrandsson. Förlag: Skara Stiftshistoriska Sällskap. 206 sidor med många brabilder. En rad västgötska kyrkor presenteras närmare.

Greve Magnus kök och hushåll på Läckö. Arbetsgrupp: Chatarina Sjölin, Erik Holmström och Ingrid Larsson Haglund. Utgivare: Stiftelsen Läckö slott. 235 sidor med massor av färgbilder men också recept och förklaringar till 1600-talets matsedlar, mått och vikter.

Varnhemsbygden. Medlemsblad för hembygdsföreningen Skarke – Varnhem 2008. Årgång 26. Redaktion: Ing-Britt Holm, Eva Bozovic och Alf Hansson. Göran Magnusson hars om vanligt gjort omslagsbilden. 60 sidor i A4-format med massor av illustrationer. Berättar bl a om de uppmärksammade utgrävningarna.

Gimmene AB 100 år. En krönika om ett bolag, en gård och en släkt. Författare: Sverker Björling. Förlag: Skriftmakarna. 151 sidor i litet format med många gamla bilder. Handlar bl a om Carl Berglund som skrev det upprop som lade grunden till Bondeförbundet, d v s dagens Centerparti.

När sockna va kommun. Hänt i Jäla under ett sekel. Författare: Erland Eriksson. Utgivare: Jäla Hembygdsförening. 122 sidor i A4-format.

"Ack om du vore här", 1800-talets folkliga brevkultur. Författare: Britt Liljewall. Förlag: Nordiska Museet. 228 sidor med engelsk sammanfattning, förteckning över brevsamlingarna på Västergötlands Museum i Skara med flera brevarkiv, men också tips på lämpliga webbadresser.

Sjötagen, vandringar i Vätterns skärgård. Foto: Ullabritt Jonsson. Text: Clas Thor. Förlag: Fotografika Ullabritt Jonsson. 96 sidor i halvt stort format med sköna

stämningbilder från sjön och dess stränder.

Körsbärsblomman. Medlemstidning för Eggby, Istrum, Öglunda Hembygdsförening. Nummer 2, 2008. Redaktör: Hjärdis Lundberg. 26 sidor i A4-format. Bland annat om soldattorp och sockenmagasin.

Skara Järnvägsblad. Tidning för Skara – Lundsbrunnns Järnvägar. Nr 2 2008. Redaktör: Henrik Eckervald. 24 sidor i litet format.

Boendeinventering över torp och backstugor i Jäla socken. Utförd 1994 – 1996. Redaktörer: Sven Sand, Mats Larsson och Erland Eriksson. Utgivare: Jäla Hembygdsförening. 142 sidor i A4-format med massor av information och bilder kring torpen i Jäla, men också mycken intressant personhistoria kring demänniskors som levtt och verkat i torpen och backstugorna.

Hans Menzing

Färgstarka dikter på västgötska

Bosse i Pinnahemmet är välkänd i Mullsjö med omnejd. I samarbete med Leif "Broddetorpar'n" Holgersson, Skaraborgskonstnären, som illustrerat, ger han ut boken På söffelöket, Dikter på västgötamål, som har stora förutsättningar att bli "årets julklapp". Den kanske till och med platsarsom "Årets vackraste västgötabok" nästa gång en sådan utses.

Författaren presenterar sig själv som "skogsman som är ägare till två dragspel och påstås kunna spela halva Drömmen om Elin." Han säger också att han – bokstavligen – är född i kökssöffan i Pinnahemmet där han fortfarande bor.

Skogen finns runt knuten och skogsarbete på olika nivåer har gett honom hans levebröd. Men även fritiden har ofta tillbringats i naturen – bröderna Carlson: Kalle, Pontus och Bosse, satte Mullsjö på idrottskartan under storhetstiden på sexti- och sjuttitalen då de vann SM-tävlingar i orientering och skidbudkavle. Även som ordförande i Gravsjö Hembygdsförening är Bosse god ambassadör för sin hembygd.

Tidigt blev Bosse känd för att kunna roa sina medmänniskor som kåsör och med läsning av egna dikter. Han har varit medförfattare till lokala revyer och dylikt, senast i det kritikerrosade folklustspelet "Den stora festen" som samlade fulla hus under femton föreställningar sommaren 2006. Här har han även satt musik till en del av sina texter.

I boken På söffelöket har hans samlat ett fyrtiotal dikter ur sin produktion, en del gammalt och en del nyskrivet. Bo berättar gärna om något som hänt i bygden eller om något han upplevt under arbete eller jakt. Hans dikter kännetecknas av en ömsint humor som ibland övergår

Bosse i Pinnahemmet med sin bok

till knivskarp satir. Ofta avslutas med en överraskande effekt, en västgötaclimax.

Ibland, som i dikten som inleds med *Dä bodde ett kvennfolk ve svartbackalia...* finns ett anslag av den rytm och rimkonstfärdighet som kännetecknar Fröding. I andra anar man den berättarglädje som man finner i de gamla folkvisorna – de är också oftast spontant skapade av bygdepoeter. Även i dikter som *”Den fine fåglalåten”* med sin romantiska börjans glimtare ironiska kommentar förbi:

En hör hur di setter i trä’ a å sjonger,
i tidier otta, där bôt i nôn tópp.
Di måtte lá ha ena urstarka longer
súm kan få sånt ljud ur en sán liten krópp.
Nog velle en låta så vackert súm tockna,
tänk å kunna ta e sá ljuvelir ton!
Dä borde lá höras i minst halva sockna,
úm en ställer króppsvekta i relation?
Nä, fågla sa skötat, då låter dá bätter,
di klarar galant detta himmelska spel.
Di ä suveräna, ja tänker en ätter,
så tar di då aldri e ton súm ä fel.

Claes Astin, välkänd för alla västgötar, har skrivit företalet till Bo Carlsons bok, *På söffelöket*, och som ovan nämnts har lika välkände Leif *”Broddetorpar’n”* Holgersson illustrerat. Den sistnämnde har haft många utställningar, bl a i USA och har själv eller i samarbete med andra gett ut ett dussintal böcker. En av de mest kända som han gett färg åt med sina illustrationer är *Ord om orden* i Västergötland.

Ett fyrtiotal dikter, alla på västgötska och alla försedda med illustrationer i färg, har fått plats på bokens 84 sidor. Den har hårda pärmar och formatet 220 gånger 250 mm. Hittar ni inte boken i bokhandeln – ring författaren, tel 0392-230 70 eller mejla bo.carlson.pinne@telia.com.

Text Aina Lindborg
Foto Bengt Lindborg

Kontrakt med sonen om vård på äldre dar

Idag har vi ”kontrakt” med kommunen om att få hjälp när vi inte längre kan klara oss själva. Förr fick den saken ordnas på egen hand, och då kunde formliga kontrakt sättas upp med barn om att föräldrarnas ålderdom skulle tryggas. Från Jäla i Falköpings kommun sattes ett sådant kontrakt upp när sonen Gustaf 1898 tog över gården efter Johannes och Maria Andersson på Bondegården.

I boken *När sockna va kommun*. Hänt i Jäla under ett sekel, utgiven av Jäla Hembygdsförening tar författaren Erland Eriksson som exempel det kontrakt som ger hanseigna morfarsföräldrar en rad rättigheter i samband med att sonen tog över gården. De gamla skulle få ta över en liten mangårdsbyggnad med tomt omkring. Det fastställs bland annat att de skall ha fyra liter mjölk varje dag plus råg, havre och potatis. (Säden skall vara ren och välbärgad.) Ved skall levereras huggen, brinner huset skall ett nytt byggas upp och behöver de gamla till läkare skall sonen ordna skjuts.

”Om den högsta försynen har utsett att vi icke förmå att sködda oss skälva skall vår son eller gårdens innehavare sködda och vårda oss såsom barn egnar och anstår emot sina föräldrar”, står det i kontraktet. Ansvaret går alltså över till en ny ägare om gården skulle säljas.

Fattighuset väntade

När det var som bäst fungerade detta säkert utmärkt, de gamla fick omsorg till döddagar, och förmodligen finns det många idag som önskar att de hade ett lika handfast kontrakt med kommunen när väntan på äldreboende känns lång.

Men dessemellan kunde det förstås bli slitningar mellan generationerna, och för alla dem som inte hade någon egen gård så återstod bara att begära tillstånd att få gå och tigga, att gå på roten som det hette. Eller hamna på fattighuset. Inte avundsvärt någotdera.

Materialet i boken bygger på två studiecirklar och ger en mycket bra genomgång av förhållandena i Jäla på alla tänkbara områden under tiden från 1862 då socknen blev kommun, och framåt. Åtskilligt kan man känna igen från andra håll, men här finns också massor av information om namngivna Jälabor, både kommunkampar och original. Här berättas om järnvägsdrömmar, fjärdingsman, skola, telefon, affärer, hantverkare, föreningar och massor av annat som behövdes.

Här som på andra håll fanns en mycket bred verksamhet på alla tänkbara områden, en förmodligen ofta rätt god service på gångavstånd. Men boken speglar också de stora förändringar som allt snabbare märks i bygden.

Hans Menzing

Vann Oden i Kungslena?

Inte hednisk. Historierna om att Oden skulle ha vunnit slaget vid Kungslena åt Erik och västgötarna är förstås bara en skröna.

I år har slaget i Kungslena för 800 år sedan uppmärksamats med bland annat en fin utställning på Tidaholms museum. Ibland har det utmålats som en frihetskamp som räddade oss från att bli danskar, men egentligen var det en strid mellan en östgötsk och en västgötsk släkt om kungamakten. Sverkrar och Erikar slog ihjäl varandra av hjärtans lust, medan den plågade allmogen hukade och undrade när eländet skulle sluta.

Enligt skrönorna skulle östgötske kung Sverker ha haft nära 20 000 vältränade danska soldater på sin sida mot uppstickaren Eriks hälften så många västgötska bönder. Så många var de säkert inte, men det verkar klart att danskarna var flest och bäst utrustade. De borde ha vunnit men led ett förkrossande nederlag.

Detta kan vara bakgrunden till den märkliga skröna som bevarats om att västgötarna skulle ha varit nära att förlora kampen när en skrämmande figur i slängkappa och slokhatt syntes över Plantaberget. Han stormade fram till häst med ett spjut i handen. Alla insåg att det var Oden som ingrep på Eriks sida, och saken var klar. Oden skall ha kommit från Norge berättas det i sägner därifrån, och ha stannat till vid en smedja för att få sin häst skodd inför striden. Det tog väl en stund eftersom hans häst Sleipner hade åtta hovar.

Märklig historia

Detta är ju en mycket märklig historia med tanke på att västgötarna tycks ha varit bland de första i Sverige att kristnas. Blivande kung Erik var sonson till Erik den helige (även om han faktiskt aldrig helgonförklarades) och hans far kung Knut presenterade sig gärna som Knut av Guds nåde svears och götars kung. Dessutom påstås Kungslena kyrka vara uppförd som ett tack till Gud för

segern (fast det är förstås inte sant, kyrkan är äldre). Men samtidigt stod Kyrkan klart på den regerande kungens sida. Själve ärkebiskopen fanns med vid kung Sverkers sida på slagfältet, och säkert deltog även andra biskopar. Slogs de inte personligen så hade de soldater som gjorde det. Påven rentav ingrep och ansåg att bland andra biskopen i Skara skulle försöka övertala Erik att ge upp kungamakten till förmån för den rättmätige kungen Sverker, i annat fall skulle han bannlysas.

Oden att skylla på

Så frågan är om historien skapats i någon propagandacentral; de danska herrarna behövde ju ett bra skäl att skylla förlusten på och då var ju Oden förträfflig. Dessutom svartmålad Erik i alla kristnas ögon. Men det kan ju också vara en folklig historia. Allmogen som hörde att Erik hotades av bannlysning undrade förstås hur han syndat så grovt, och även då passade Oden bra in.

Jan Guillou har med slaget i sina böcker och filmer om tempelriddaren Arn Magnusson, och han antyder att det bara var svearna som var så dumma att de trodde på Odens ingripande. Inte ens den annars kritiska Kyrkan verkar ha lyssnat på skvallret för när Erik vann igen två år senare i Gestilren och Sverker dödades så kröntes Erik som förste kände svensk kung. Och den kröningen förrättades av svenske ärkebiskopen Valerius, han som kämpat i Kungslena på Sverkers sida.

Kyrkan måste ha förlåtit kung Erik, och det visar ju på att man inte trodde att han hade något ihop med asaguden Oden.

Hans Menzing

Ett brev säger så mycket

Västergötlands omvandling under 1800-talet speglas i serier av brev från familjemedlemmar som befinner sig på främmande ort, en del ända borta i Amerika, andra på studier i Sverige eller på arbete långt hemifrån. Brevet speglar längtan hem, längtan till den älskade men också längtan till ett yrke både bland män och kvinnor. För detta var en tid då några yrken öppnades även för kvinnor; så olika som lärare och mejerist exempelvis.

Boken heter "Ack om du vore här", 1800-talets folkliga brevkultur. Författare är Britt Liljewall och boken på 228 sidor har getts ut av Nordiska Museet. Den är extra intressant för västgötska läsare eftersom breven är knutna till olika delar av landskapet. Till en

början är skrivandet sporadiskt, de skrivkunniga är inte så många och det är dyrt och besvärligt att sända brev. Ofta får man lita till att bekanta tar med dem på resor, postportot är ruinerande högt för vanliga människor.

Här kan vi ta del av vardagsbekymmer, kärleks-sagor som kan bli sega på grund av föräldramotstånd, men också möta unga människors drömmar. Inte minst unga kvinnors. Många av brevskriverskorna har stora förhoppningar på framtiden. De skall skaffa ett yrke och få en tillvaro där de råder över sitt eget liv.

Planerna spricker

Ofta spricker planerna skändligen. Sjuka föräldrar kräver att flickorna kommer hem och sköter om hemmet och föräldrarna. Pengarna räcker inte till för deras utbildning eftersom bröderna naturligtvis går i första hand och kostas på. Ordet "naturligtvis" är inte menat som ironi i det här sammanhanget, märkligt många av de unga kvinnorna verkar också tycka att det är självklart att pojkarna i familjen har företräde. De skall ju (kanske) bli familjeförsörjare, medan flickorna helst skall gifta sig och därmed bli försörjda.

Det går också att märka att tidiga brev inte varsårskilt privata. Inte minst breven från Amerika lästes av många, de berättade ofta i rosa om det goda livet i det nya landet och detta lästes av många i bygden med emigrationsplaner. Men även brev mellan syskon verkar vara skrivna med hänsyn till att föräldrarna säkert också ögnade på dem. Allt för personliga problem gick inte att ta upp. Och när det gör sker det ofta i märkliga omskrivningar, inte minst gäller detta kvinnor och barnafödande. Men den tidens kvinnor kunde förstås koderna och begrepp precis budskapet bakom de undanglidande orden.

Tips på brev

Boken har mycket intressant att berätta om människors tillvaro förr, och här får den intresserade även tips på rader av andra brevsamlingar som kan ge mycket information om just den bygd man är intresserad av. Enda invändningen är det ofta tunga vetenskapliga språket i analyserna av texterna. Nu undrar jag ibland om boken enbart vänder sig till bottenlöst lärda personer och inte alls till vanliga människor som är intresserade av slakten och hembygden.

Hans Menzing

Virkelsborg i Bitterna från folkvandringstid?

Den sägenomsusade Virkelsborg i Väster Bitterna är kanske från folkvandringstid. Men där verkar också finnas medeltida inslag. Det menar arkeologen Marita Sjölin från Västergötlands Museum i Skara som uttalat sig i lokalpressen efter att på uppdrag av Vedums hem-

bygdsförening ha provgrävt på platsen.

Borgen skulle alltså vara från ungefär samma tid som den offerplats för segerbyten efter ett slag som också undersökts närmare i Finnestorp vid Lidan denna augusti. Eller ungefär från tiden för de fantastiska guldhalskragarna från Älleberg och Möne. Mer exakta besked kommer om någon månad när resultaten av kol 14-undersökningarna är klara.

Intresset för vad som kan dölja sig i denna omtalade kulle är stort, trots ösregn kom ett hundratal intresserade till den mytomspunna platsen för att ta del av information vid en natur- och kulturvandring anordnad av Vedums hembygdsförening.

Här skall tidiga kungar ha slagits till döds om en sköndam, men härdansade också traktens ungdomänna under 40-talet.

Rackeby fornminnesförening på bussutflykt

Guiden Britta Andersson tog emot oss vid Tådene kyrkan, där började hon berätta om kyrkan, och fortsatte med Storeberg. Den nuvarande kyrkan är sedan 1876. Det är en nygotisk korskyrka som ersatte den gamla kyrkan vilken revs 1878, den låg på andra sidan vägen där även kyrkogården låg och fortfarande är belägen. Bland kyrkans inventarier finns bland annat ett triumfkrucifix och en madonna från 1200 talets senare del.

Storeberg hette under medeltiden Thodhene liksom socknen. Det omtalas 1339 och beboddes av en Algot av Krummesläkten. På 1500 talet beboddes det av Nils Krumme, häradshövding i Dalsland. Därefter kom släkterna Posse, Liljesparre, Bonde och Lilliehöök. År 1807 såldes Storeberg till grosshandlare Jonas Kjellberg Göteborg. Nuvarande ägare är Owe Letzén.

Säteriet som omfattar 400 ha åker och 650 ha skog var så stort att det blev liksom ett samhälle i det övriga samhället. Det var flera hundra som på ett eller annat sätt var beroende eller anknutna till gården, efter vad vi förstod när hon berättade, så var förhållandena bra för folket, med den tidens mått mätt. I drygt 100 år var det slakten Kjellberg som drev säteriet. Besök gjordes även i Tådene slöjdskola som också tillkom under den tiden. Det finns en småbåtshamn i anslutning till säteriet, ett café inrymt i magasinet där kaffe intogs och vi kunde se utställningen och eventuellt göra inköp av antikviteter som fanns till avsalu.

Ulla Thorstensson

Nästa nummer av Västgötabygden kommer i vecka 48.

Ifrågasätt och omvärdera uppmanade arkeologen

Svältornas Fornminnesförenings museigård Kyrkebol i Ornunga är en uppskattad mötesplats fem lördags-eftermiddagar under sommaren. Egentligen börjar det med midsommarfirandet på midsommaraftonen och sedan följer fem lördagar i rad. Midsommaraftonen och Hantverksdagen samlar flera hundra besökare, till de andra samlingarna kommer det omkring hundratalet.

I år inleddes serien av Margareta Söderström som berättade om sin far Västgöta-Bengtsson. Den andra samlingen kåserade arkeologen Lars Bäverfeldt. Så var det dags för Hantverksdagen. Den näst sista lördagssamlingen handlade om Visor i Sjuhärad med Bosse Hällgren och finalen var Barnens Dag. Alla samlingarna avslutas med Helgsmålsbön i Ornunga gamla kyrka.

Smakprov

Som ett litet smakprov får Du ett litet referat från Lars Bäverfeldts besök.

Då och då kan man ha lite förutfattade meningar om saker man skall vara med om. Att under en timma sitta och lyssna på en arkeolog var helt annorlunda än vad jag tänkt mig. Det handlade inte alls om utgrävningar i Västergötland. Det handlade om hur våra anfäder förmodligen hade det.

Var det bättre förr?

Om vi går tusen år tillbaka i tiden, då kallades våra förfäder för vikingar. Tänk vad roligt dom hade. Var ute och härjade runt om i Europa och kom hem då och då med byte. Går vi 10.000 år tillbaka i tiden, då är vi vid den tidsepok då inlandsisen försvann. Undra hur det var att leva då? Var våra förfäder på apstadiet, eller halvapor? Lars Bäverfeldts teori är, att det inte är så stor skillnad på våra anfäder och på oss som lever idag. Han tror att det alltid funnits en del människor som är intelligenta, att det alltid funnits gnällspikar och en del som är lata. Precis som nu!

Vad vet vi om våra förfäders bostäder? Vi behöver bara gå några generationer tillbaka för att få reda på hur små och kalla bostäder man hade. För att klara kölden fick alla sova i samma säng under samma fäll. Går vi ytterligare ett par generationer tillbaka, då fanns husdjuren också med under fällen. Allt för värmens skull. En präst från 1400-talet har skrivit om hur en bondmora hade berättat om ett mirakel. Hennes lilla barn hade kommit på ovansidan av fällen när mamman var ute ett ärende och mamman uppfattade det som ett mirakel att hennes lilla barn inte frös ihjäl. Det var alltså inomhus man kunde frysa ihjäl.

Det är först efter 30-åriga kriget som det börjar byggas större hus för godsägare och kungligheter. Tidigare

Lars Bäverfeldt både fängslar och överraskar sin publik när han pratar om de gamla västgötarna.

bodde alla i små låga hus. En fransk diplomat förfasade sig över att även de rika bodde så torftigt.

Ingen såg

Men varför eldade man inte i husen, kan man ju fråga sig. Det fanns inget att elda med. I bästa fall hade man en yxa som dög till att röja grenar och sly med, men att avverka ett stort träd var nästan omöjligt. Det var först efter Digerdöden i slutet av 1300-talet som man började få lite bättre verktyg. Enligt Lars Bäverfeldts forskning var forntidens hus mera att likna med ett vindskydd eller en koja. Det var mycket låga byggnader.

Vad åt man?

Det våra förfäder åt skulle vi säkert kalla otjänligt idag. I Sydeuropa kan man påstå att de var vegetarianer, medan man i Tyskland och Norden åt kött och mjölkprodukter. Man kunde till exempel jäsa en ko efter alla konstens

regler och det lär ha varit en ren delikatess. Det finns beskrivningar på hur processen gick till, men den tog ett år.

Så småningom börjar man odla spannmål, men till att börja med var det mest avsett för öltillverkning och likadant var det med den första potatisen. Senare var spannmålen ett sätt att få ihop till skatterna, som blev mer och mer tyngande. I 500 generationer har vi ätit kött, att vara vegetarian är ett ganska nytt påfund. Det verkar som om våra tidiga anfäder inte åt fisk så menyn var nog ganska enahanda.

Släktens angelägenhet

Att gifta sig var för våra förfäder ingen personlig angelägenhet, det var släktens. De flesta flickorna giftes bort när de var 13-14 år och maken var något år äldre. Man lär i medeltal fått sju barn per familj, men hälften av dem dog innan de flyttat från föräldrarna. En "statistik" uppger att 40 % av befolkningen uppnådde 20 år, 20 % blev 40 år men bara 7 % passerade 50 år. I en del dödböcker kan man se hur stor barnadödligheten var långt fram i tiden. Det kunde vara flera sidor med barn mellan varje vuxen.

Gravar inga gravar

Lars Bägerfeldt har skrivit en doktorsavhandling om megalitgravar. Där hävdar han att det vi kallar gravsättningar av olika slag inte alls är gravar utan tempel. Men i dessa tempel förvarade man kanske döda. Ibland ville man välsigna sina åkrar för att de skulle ge mer skörd och då lånade man med sig en gammal släktings benknotor och förde dem över fälten och efter avslutad akt återlämnade man benen till templet.

Ifrågasätt

Avslutningsvis uppmanade Lars Bägerfeldt sin publik att ifrågasätta både sina egna och andras åsikter och forskningsresultat. Det är inte säkert att det man först tror är det rätta. Ha lite tankeäventyr och det är inget fel att ändra sig om man kommer på något nytt.

Leif Brunnegård

Sjuka namnbyten

Läste i senaste numret av Västgöta-Bygden om en dam som var känd som Hilma Olsson, men som stod antecknad i kyrkböckerna som Selma Fredriksson. Orsaken till namnbytet uppgavs vara, att när ett barn blev sjukt gav föräldrarna det ett annat namn för att det skulle bli friskt. Jag har hört liknande berättelse från Tengene. En person född 1867 hette Anders Edvard men kallades av föräldrarna för Erik. De bytte namn för att han skulle bli frisk, då han var sjuk som barn.

Vilken tro! Ville bara berätta att jag fick denna

upplysning på 1980-talet. Minsagesman är nudödsedan många år. Att byta namn för att någon skulle bli frisk var tydligen väl känt på 1800-talet.

Christina Högmark Bergman

Skylten uppe igen

På rader av platser har skylten på järnvägsstationerna tagits ned för alltid. I Varnhem har den istället kommit upp. Det är hembygdsvännen Eva Bozovic som på sin bostad, det forna stationshuset, återställt den gamla stationsskylten för att minna om tiden då tågen höll ångan uppe mellan Skara och Skövde. Det berättar hembygdstidningen Varnhemsbygden.

Västergötland värd för riksmötet 2010

Vid förbundets styrelsemöte i augusti beslutades att ta på sig värdskapet för Riksstämman 2010. Vi anses stå på tur för värdskapet och detta är ju dessutom ett utmärkt sätt att få uppmärksamheten på vårt landskap. Viss tvekan fanns om det var alltför kort tid för förberedelser till 2010, men styrelsen ansåg att det inte fanns någon verklig anledning att vänta.

Närmare planer skall diskuteras senare. Nunämndes Borås, Skövde och Skara som tänkbare platser. Stämman måste ju hållas på en plats som är lätt att nå, helst med tåg, och ha kapacitet att ta emot ett arrangemang av den här storleken.

Men det finns säkert fler alternativ. Den som har idéer är välkommen att höra av sig till styrelsen.

En bild från 30-talet är också historia

Ullene från ovan i mitten av 1930-talet.

Från foten på spaden till spaken vid fåtöljen

På Lyrestads Hembygdsförenings museum kan man se spadar och skyfflar som användes av soldaterna som grävde Göta kanal 1810 - 1832. Undra om de kunde drömma om de grävmaskiner som började användas drygt 100 år senare.

I de första grävmaskinerna styrdes skopan av vajrar från förarhytten. Grävmaskinerna hördes vida omkring. Motorn var högljudd, vajrarna tjöt och banden väsnades. När grävmaskinerna gjorde sitt intåg på byggarbetsplatserna blev det stor irritation bland grovarbetarna som kände sitt arbete hotat. Grävmaskinen är från början av 1950-talet.

Dagens grävmaskiner är bekväma arbetsredskap. Roland Björkqvist i Tämta, som äger grävmaskinerna på dennasida, berättar att denna maskinen som bara är några år gammal är mycket lättmanövrerad. Nu går inte maskinens bakdel utanför larvbandens ytterkant, så man behöver inte vara rädd för att skrapa i en vägg på en byggarbetsplats eller ett träd ute i skogen. De gamla grävmaskinerna var högljudda både i motorljud och vajerlinornas rörelser. När Roland startar sin nya grävmaskin är det nästan samma ljudnivå som när personbilen startar. Naturligtvis är det varmt och gott, förarstolen bekväm och alla reglage inom bekvämt räckhåll.

Leif Brunnegård